



بکارگیری مبانی و اصول فرهنگ ایرانی - اسلامی در طراحی فضاهای شهری ایرانی معاصر (مطالعه موردی: میدان تجریش تهران)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲۶ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۲۵

سینا منصوری

گروه معماری و شهرسازی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
dr.mansouri2020@gmail.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: امروزه فضاهای شهری تبدیل به عناصری مهم در تعیین هنجارهای اخلاقی مردمی شده‌اند. یکی از مهمترین مسائل پیش روی طراحی فضاهای شهری بکاربردن مبانی و اصول فرهنگ اصیل ایرانی-اسلامی می‌باشد، که این عامل باعث بروز از خودبیگانگی، بی‌هویتی و فراموشی خداوند در جامعه شده است. هدف این پژوهش شناسایی و بررسی مبانی و اصول فرهنگی مورد نیاز جهت طراحی و ساماندهی میدان تجریش تهران است.

روش پژوهش: روش پژوهش اکتشافی-تحلیلی می‌باشد که می‌توان با بررسی آراء و نظریات صاحب نظران و برداشت‌های میدانی و تحلیل آنان به مبانی و اصول مورد نیاز دست پیدا کرد.

یافته‌ها: بر اساس برداشت‌های میدانی و مطالعه نظریات به این نتیجه رسیده شد که فضای میدان تجریش تهران فاقد هویت و مبانی و اصول فرهنگ ایرانی می‌باشد و در طول زمان در اثر دو مقوله‌ی جهانی شدن و تکنولوژی و روی آوردن به مصالح مدرن و دوری جستن از الگوها و سبک معماری ایرانی اسلامی و کمرنگ شدن الگوهای هویتی دینی، این میدان هویت واقعی خویش را از دست داده است.

نتیجه گیری: در نتیجه بر اساس تحلیل‌های انجام شده چهار موضوع آداب، هنجارهای اخلاقی، دین و آیین و رسوم به عنوان اصلی‌ترین موضوعات که زیر مجموعه‌های آنان مرتبط با فرهنگ ایرانی است مورد بررسی قرار گرفتند

واژگان کلیدی: فرهنگ ایرانی-اسلامی، طراحی شهری، فضاهای شهری، هنجارهای اخلاقی، دین

مقدمه

فقدان آثار و طراحی‌های اصیل بر مبنای فرهنگ ایرانی در طراحی شهری ایران یکی از دغدغه‌های پیش روی شهرهای معاصر ایرانی است. یکی از این دغدغه‌ها، میادین شهری امروزی است، علل الخصوص میادینی همچون میدان تجریش که با توجه به همجواری با عناصری همچون امام زاده صالح و بازار تجریش فاقد اصول و مبانی فرهنگی است. یکی از مسائل رایج در ایران معاصر رواج فرهنگ بیگانه و روی آوردن به اصول غربی در طراحی میادین می‌باشد. این پژوهش سعی بر آن دارد، تا بر اساس آراء نویسندگان و صاحب نظران در این حوزه بر اساس اصول و مبانی فرهنگ ایرانی به طراحی و ساماندهی یکی از مهمترین میادین شهری تهران، یعنی میدان تجریش بپردازد.

مالینفسکی فرهنگ را اینچنین تعریف می‌کند: «فرهنگ عبارت است از یک سیستم منظم اشیاء و فعالیت‌ها و رفتارهایی که هر جزء و عنصر آن در رسیدن به نتیجه واحد سهمی بر عهده دارد» (روح‌الامینی، ۱۳۸۸). وی فرهنگ را مجموعه غیرقابل تفکیک از عناصر مختلفی می‌داند که از درون به یکدیگر پیوسته‌اند. (همان منبع).

هرسکویتس در تعریف فرهنگ چنین می‌گوید: «فرهنگ اساساً بنایی‌ست بیانگر تمامی باورها، رفتارها، دانش‌ها، ارزش‌ها، و خواسته‌هایی که شیوه‌ی زندگی هر ملت را باز می‌نماید... و سرانجام عبارت است از هر آنچه یک ملت دارد، هر کاری که می‌کند و هر آنچه می‌اندیشد.» (آشوری، ۱۳۸۰).

روت بندیکت که از پیشگامان علم مردم‌شناسی و اهل آمریکا است در تعریف فرهنگ می‌گوید: فرهنگ اصطلاحی‌ست جامعه‌شناسیک برای رفتار آموخته؛ رفتاری که با آدمی زاده نمی‌شود، و بر خلاف رفتارهای زنبورها و مورچه‌های اجتماعی، از راه یاخته‌های نطفه تعیین نمی‌شود، بلکه هر نسل باید آن را از نو از مردم بزرگ سال بیاموزد (آشوری، ۱۳۸۰).

ادوارد تایلور «فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن، و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرا می‌گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد» (روح‌الامینی، ۱۳۷۲).

«هیچ جامعه‌ای بی فرهنگ نیست و اعتبار هر جامعه به فرهنگ آنست» (بختیاری، ۱۳۵۷). از طرفی بحث بی

فرهنگی و فراموشی فرهنگ در هر جامعه‌ای عواقبی را در پی دارد:

«از خود بیگانگی و فراموشی خود که ناشی از فراموشی خداست، با میل به شبیه شدن به بیگانه تقویت می‌شود. بحران هویت را به دنبال دارد. برخی از مظاهر این صفات که شهر عقل مدار باید از آنها میرا باشد عبارتند از: ۱- غفلت از ویژگیهای دینی و ملی و فرهنگی جامعه ۲- تبعیت از آراء و نظریه‌های وارداتی بدون ارزیابی آنها و بدون توجه به موضوعات و شرایط بومی ۳- تکرار و تقلید الگوها و طرح‌ها و برنامه‌های وارداتی ۴- رواج مد گرایی و نوگراییهای بی ریشه ۵- غفلت از الگوها و شیوه‌های بومی» (نقی زاده، هویت شهر، ص ۲۳۲).

«فزون بر امنیت مادی و فیزیکی و ظاهری و اجتماعی، وجود یا رعایت مراتب مختلف امنیت روانی، و فرهنگی و معنوی، از اصلی ترین زمینه‌ها و بسترهایی است که امکان متذکر ماندن انسان‌ها را فراهم نموده و جامعه را از احساس حقارت و ترس، مصون داشته.» (نقی زاده، ۱۳۹۱). «ارزشهای فرهنگی: ارتباطات اجتماعی، ارتباطات انسان و طبیعت، ارتباطات انسان و آثارش و سایر ارتباطات را تعریف می‌کنند. در نتیجه هر سامانه فرهنگی، فضا و محیط خاصی را پدید می‌آورد، که قاعدتاً هرکدام نیز هویت خاص خود را دارند. ارزشهایی چون قناعت، کرامت، عزت، برادری، برابری و همچنین اعداد آنها، مکانها و فضاهای متناسب با خویش را پدید می‌آورند، یا جامعه را به ایجاد مکان‌ها و فضاهای متناسب سوق می‌دهند» (نقی زاده، هویت شهر، ص ۱۶۹).

مبانی و جلوه بسیاری از ارزشهای رایج و مورد تبلیغ جامعه متمدن امروز را می‌توان در تعالیم اسلام و کلام و سیره‌ی معصومین (ع) که از منابع و ارکان اصلی فرهنگ ایرانی است یافت (نقی زاده، ۱۳۸۱).

مشخصه‌های فرهنگ ایرانی چیست؟ از آنجائی که فرهنگ یک معنای عام و کلی دارد از این رو فرهنگ ایرانی نیز شامل آداب و رسوم و اخلاقیات و هنر و دین و... می‌شود و شاید هر یک از این زمینه‌ها مشخصه خاص خود را داشته باشد که بررسی همه آنها از مجال این نوشتار بیرون باشد؛ اما ما به اهم مشخصات فرهنگ ایرانی و آمریکایی به صورت کلی اشاره می‌کنیم.

عجین بودن با دین و مذهب: از مشخصات بارز فرهنگ ایرانی عجین بودن آن با روحیه دینی مذهبی می‌باشد، این ویژگی فرهنگی که در تمام تاریخ ایران شاهد هستیم موجب اقبال و استقبال ایرانیان از دین مبین اسلام گشت.

از این روست که دین اسلام در کلیه شئون زندگی ایرانیان نفوذ کرده است. استاد شهید مطهری در این زمینه می‌فرماید «از ابتدای دوره هخامنشی که تمام ایران کنونی به اضافه قسمتهایی از کشورهای همسایه، تحت یک فرمان در آمد تقریباً دو هزار و پانصد سال می‌گذرد از این بیست و پنج قرن، نزدیک چهارده قرن آن را، ما با اسلام به سر برده ایم و این دین در متن زندگی ما وارد و جزء زندگی ما بوده است، با آداب این دین کام اطفال خود را برداشته ایم، با آداب این دین زندگی کرده ایم، با آداب این دین خدای یگانه را پرستیده ایم، با آداب این دین مرده های خود را به خاک سپرده ایم تاریخ ما، ادبیات ما، سیاست ما، قضاوت و دادگستری ما، فرهنگ و تمدن ما، شئون اجتماعی ما، و بالاخره همه چیز ما با این دین توأم بوده است» (شهید مطهری، ۱۳۶۲).

هدف اصلی این پژوهش شناسایی مبانی و اصول فرهنگی ایرانی - اسلامی جهت بکارگیری آن در طراحی شهری است. که این مبانی از طریق بررسی آراء صاحب نظران و تحلیل آن بدست آمده است.

در نهایت در این پژوهش پس شناسایی مبانی و اصول فرهنگ ایرانی - اسلامی به ارائه راهکارهایی برای رفع این کمبود پرداخته شده است.

بیان مساله

در فضاهای شهری ایران معاصر متاسفانه در طراحی فضاهای شهری صرفاً به بحث زیبایی و استفاده از عناصر و المانهای بی مفهوم شهری روی آورده شده است، بطوریکه هنگامیکه از یک فضای شهری مثل میدان عبور می‌کنیم هیچ گونه هویت بومی و اصول فرهنگی ایران مان را در آن مشاهده نمی‌کنیم و صرفاً از آنان عبور می‌کنیم، اگر بخواهیم مثالی از این فضاهای شهری برزیم می‌توان به میدان، فضاهای فرهنگی و فضاهای تفریحی منطقه ۱ بپردازیم که متاسفانه تمامی طرح‌های شهرداری این منطقه حول بحث زیبایی سازی بدون توجه به هویت فرهنگی ایرانی بوده است و در فضاهای ترددی همواره اولویت با سواره رو و اندکی پیاده راه بوده است. موضوع مورد مطالعه در این تحقیق میدان تجریش است که واقع شده در منطقه ۱ می‌باشد این میدان در طی دهه اخیر هیچگونه طراحی چه از نظر اصولی و چه از نظر هویتی بر خود ندیده است و این میدان نیاز به یک طراحی بر اساس مبانی و اصول فرهنگی دارد نه صرفاً طراحی برای عبور و مرور سواره و پیاده. اولویت دادن به

اصول فرهنگی در این میدان حائز اهمیت بسیاری است (موضوعاتی چون: آداب و سنن (که شامل اصولی چون: برگزاری مراسمهای مذهبی و جشنها)، هنجارهای اجتماعی (که شامل اصولی چون: رفتارهای اجتماعی و بومی، احترام به نظر دیگران)، ارزشهای دین (اصولی چون: دعا کردن، نماز خواندن، اعتقاد به ۳ رکن اصلی دین داشتن)، هنر ایرانی (اصولی چون: خوشنویسی، نقاشی، گچ کاریهای هنری و...) به این دلیل که این میدان روز به روز در حال نابودی هویتی و فرهنگی است که عامل بسیار مخربی برای این میدان می‌تواند باشد. به صورت کلی این تحقیق می‌تواند اطلاعات تازه‌ای را پیرامون رابطه تنگاتنگ فرهنگ ایرانی با طراحی شهری بیان دارد و اینکه این موضوع را به صراحت بیان دارد که از بین رفتن هویت فرهنگی ایرانی یک فضای شهری که در این تحقیق یک میدان است، عواقب ناپهنجاری همچون: از خودبیگانگی، آموزش فرهنگ غلط به مردم، روی آوردن به تقلید از بیگانه و دور شدن و فراموشی خداوند را در پی خواهد داشت. در نتیجه با تکیه بر اصول و مبانی مدنظر قرار داده شده در این تحقیق ارگانهایی همچون شهرداریها می‌توانند به این درک برسند که طراحی، صرفاً قرار دادن المانهای شهری در یک فضای شهری نیست، بلکه باید از طریق طراحی شهری به مردم، فرهنگ، اصالت و هویت واقعی آنها را معرفی کرد.

اهمیت و هدف پژوهش

اغلب میداین موجود در شهرها به خصوص در بخش جدید، بیانگر این مساله است که این فضاها در تداوم منطقی با گذشته طراحی و ساخته نشده اند. به عبارت دیگر نه تنها اصول شهرسازی و معماری و طراحی شهری گذشته نادیده گرفته شده است، بلکه اصول و معیارهای منطقی جدیدی نیز ارائه نگردیده است، این فضاها نه تنها برای زمان حاضر بلکه برای آینده نیز نامناسب و بیگانه خواهند بود. به این ترتیب لزوم طراحی و ایجاد فضاهای شهری خصوصاً میداین شهری با توجه به فرهنگ و نهایتاً بر اساس الگوهای رفتاری ناشی از فرهنگ مربوطه، اجتناب ناپذیر خواهد بود (عقبلی، گنجور، ۱۳۹۲).

میداین از اثرگذارترین فضاهای شهری در ذهنیت شهروندان هستند. به طور معمول ساکنان یک شهر مناطق شهرشان را بوسیله میداین آن از هم بازشناسی می‌کنند و ساده ترین راه آدرس دهی به یک غریبه در شهر را با راهنمایی وی از طریق میداین به عنوان نقاط

تعیین نمی‌شود، بلکه هر نسل باید آن را از نو از مردم بزرگ سال بیاموزد. (آشوری، ۱۳۸۰).

ادوارد تایلور «فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن، و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرا می‌گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد». (روح‌الامینی، ۱۳۸۸). اهمیت فرهنگ ایرانی در این است که:

از خود بیگانگی و فراموشی خود که ناشی از فراموشی خداست، با میل به شبیه شدن به بیگانه تقویت می‌شود. بحران هویت را به دنبال دارد. برخی از مظاهر این صفات که شهر عقل مدار باید از آنها مبرا باشد عبارتند از: ۱- غفلت از ویژگیهای دینی و ملی و فرهنگی جامعه ۲- تبعیت از آراء و نظریه‌های وارداتی بدون ارزیابی آنها و بدون توجه به موضوعات و شرایط بومی ۳- تکرار و تقلید الگوها و طرح‌ها و برنامه‌های وارداتی ۴- رواج مد گرایی و نوگراییهای بی ریشه ۵- غفلت از الگوها و شیوه‌های بومی (نقی زاده، ۱۳۹۳، ص ۲۳۲).

فرهنگ ایرانی می‌توان مجموعه‌ای از باورها، دانشها و معارف و آداب و رسوم و ارزشهایی دانست که جامعه مسلمان ایران به آنها ارج می‌نهد (نقی زاده، ۱۳۹۳).

دین و آیین ایرانی

با توجه به گفته‌ها و آراء استاد رضایی موضوعاتی که می‌توان برداشت کرد و بکار برد شامل:

- ۱) دین در طول زمان از عصر اساطیری در ایران زمین همواره نقش بسزایی در فرهنگ ایرانی داشته است.
- ۲) تمامی ادیان به صورت مشترک بر برخی از اصول فرهنگی متوقف القول بوده اند مثل مقوله‌ی یکتا بودن خداوند عالم که این مقوله بر ارزشها و اصول فرهنگی ایرانی بسیار تاثیر گذار بوده است.
- ۳) در دین اسلام بر مقولات بسیاری از اخلاقیات، ارزشها و واجبات اشاره شده است بطوریکه مردم ایران از زمان ظهور دین ناب محمد (ص) تمامی ارزشها و اصول فرهنگیشان را بر این دین (دین اسلام) مطابقت نهادند.
- ۴) پس از بررسی ادیان و آیینهای مختلف از دوران اساطیری تا به اکنون حال به بیان نظریاتی از صاحب نظران بزرگ پیرامون مقوله فرهنگ می‌پردازیم (رضایی، ۱۳۸۰).

شاخص شهری انجام می‌دهند، پس طراحی نقاط شاخص شهری که به عنوان نماد شهری محسوب می‌شوند، دارای اهمیت خاصی می‌باشد. با نگاهی به شهرها و جوامع امروزی، آنچه که توجه ما را به خود جلب می‌کند، مسائل و عواملی است که شاید امروزه کمتر مورد توجه قرار گرفته اند، در حالیکه تاثیرات بسیار عمیق در شهرها و جوامع دارند. از جمله این عوامل می‌توان به فرهنگ اشاره کرد (عقیلی، گنجور، ۱۳۹۲).

هدف اصلی

شناسایی و بررسی اصول و مبانی فرهنگی مورد نیاز جهت طراحی و ساماندهی فضاهای شهری ایرانی

ادبیات تحقیق

میدان: فضاهای باز و وسیعی که دارای محدوده‌ای محصور یا کم و بیش معین هستند و در کنار راه‌ها یا محل تقاطع آنها قرار دارند، و دارای کارکردی اجتماعی، ارتباطی، تجاری، ورزشی، نظامی یا ترکیبی از دو یا چند کارکرد مزبور را دارند (نقی زاده، ۱۳۹۳).

فرهنگ: در لغت نامه دهخدا: معنی آن ادب، هنر، آیین، راه و رسم، ادب النفس، اخلاق حسنه یاد شده است.

مالینفسکی فرهنگ را اینچنین تعریف می‌کند: «فرهنگ عبارت است از یک سیستم منظم اشیاء و فعالیت‌ها و رفتارهایی که هر جزء و عنصر آن در رسیدن به نتیجه واحد سهمی بر عهده دارد» وی فرهنگ را مجموعه غیرقابل تفکیک از عناصر مختلفی می‌داند که از درون به یکدیگر پیوسته‌اند (روح‌الامینی، ۱۳۸۸).

هرسکویتس در تعریف فرهنگ چنین می‌گوید: «فرهنگ اساساً بناییست بیانگر تمامی باورها، رفتارها، دانش‌ها، ارزش‌ها، و خواسته‌هایی که شیوه‌ی زندگی هر ملت را باز می‌نماید... و سرانجام عبارت است از هر آنچه یک ملت دارد، هر کاری که می‌کند و هر آنچه می‌اندیشد.» (آشوری، ۱۳۸۰).

روت بندیکت که از پیشگامان علم مردم شناسی و اهل آمریکا است در تعریف فرهنگ می‌گوید: فرهنگ اصطلاحیست جامعه‌شناسیک برای رفتار آموخته؛ رفتاری که با آدمی زاده نمی‌شود، و بر خلاف رفتارهای زنبورها و مورچه‌های اجتماعی، از راه یاخته‌های نطفه

پیشینه تحقیق

مفهوم فرهنگ ایرانی در گذر زمان دچار تغییرات بسیاری شده است از لحاظ ظاهر اما از لحاظ باطنی دچار تغییر چندانی نشده است به عنوان مثال تعریفی که از فرهنگ ایرانی در کتب و مقالات خارجی می‌شود دارای تفاوت‌هایی با نظریات داخلی می‌باشد که در ادامه هر دو حالت مورد بررسی قرار می‌گیرد: بطور کلی اگر بخواهیم مفهوم دقیقی از فرهنگ ایرانی را از میان نظریه پردازان ارائه دهیم، می‌توان به لغت نامه دهخدا رجوع کرد: فرهنگ در معنا ادب، هنر، آیین، راه و رسم، ادب النفس، اخلاق حسنه یاد شده است (لغت نامه دهخدا).

به نقل از فردوسی شاعر بزرگ: در این خاک زر خیز ایران زمین / نبودند جز مردمی پاک دین/ همه دینشان مردی و داد بود/وز آن کشور آزاد و آباد بود/چو مهر و وفا بود خود کیششان/ گنه بود آزار کس پیششان/ همه بنده ناب یزدان پاک/ همه دل پر از مهر این آب و خاک / پدر در پدر آریایی نژاد / پشت فریدون نیکو نهاد/ بزرگی به مردی و فرهنگ بود/

می‌توان بر اساس این آراء نتیجه گرفت که فرهنگ ایرانی منطبق است بر عواملی چون: هنجارهای اخلاقی ایرانیان، دین، آیین‌ها و مراسمها، آداب اینها عواملی هستند که در طول تاریخ بر رفتار و منش ایرانیان و فرهنگ آنان تاثیرات به وفور فراوانی گذاشته اند.

قبل از ظهور دین اسلام ایرانیان بر چهار آیین اعتقاد داشتند که از میان این چهار آیین یک آیین همچنان وجود دارد و پیروان خاص خود را نیز دارا می‌باشد که آن دین زرتشت است.

بر اساس گفته دکتر نقی زاده از میان تمام عوامل تاثیر گذار بر فرهنگ ایرانی عامل دین تاثیرگذارترین عامل در فرهنگ ایرانی است (نقی زاده، ۱۳۹۳).

ایرانیان در دوران قبل از اسلام پیرو دین زرتشت بودند، بعد از جنگ اعراب به دین اسلام روی آوردن و تمام امور من جمله فلسفه ایرانی، فرهنگ ایرانی و هنر ایرانی تحت تاثیر این دین یعنی دین ایلام قرار گرفت (shaked, 1995).

ایرانیان در طول تاریخ از دوران آرینها تا اکنون هرگز اصول فرهنگی را به زور نپذیرفته اند و همواره هر عاملی را به خواست خویش پذیرفته و به آن عمل کرده اند. بعد از ظهور دین مبین اسلام ایرانیان تمامی مبانی و اصول فرهنگی خویش را بر پایه ارزشهای دین اسلام بنا نهادند و اینگونه شد که تا به کنون این دین بر زندگی،

هنجارهای اخلاقی و تمامی اصول فرهنگ ایرانی تاثیر گذاشت، بطوریکه واژه فرهنگ ایرانی مفهومی اسلامی پیدا کرده و علاوه بر فرهنگ ایرانی از آن به عنوان فرهنگ ایرانی - اسلامی نیز امروزه یاد می‌شود. دین اسلام بر سه رکن بر آدمیان تمام شد:

(۱) توحید

(۲) نبوت

(۳) معاد

هریک از این عوامل به نوعی بر فرهنگ ایرانی تاثیر گذار هستند و حتی به به تنهایی می‌توانند اصولی برای فرهنگ ایرانی ارائه دهند اصولی همچون: عدم فراموشی خداوند، عدم فراموشی خویشتن (بی هویتی)، اعتقاد داشتن به انبیا و اعتقاد داشتن به دنیای آخرت، تمامی این اصول خود به اصولی خردتر تبدیل می‌شوند مثل: عدم فراموشی عبادت مثل نماز، انجام ندادن کارهایی مثل تقلید از بیگانه، ایمان داشتن به سخنان انبیا و تلاش برای ساختن دنیای دیگر و به همین ترتیب این عوامل خرد تر و خردتر می‌شوند و در نهایت این نتیجه را بدست می‌دهند که همه چیز از فرهنگ می‌آید پس در نتیجه از آنجاییکه دین و فرهنگ در ایران بسیار در هم تنیده اند پس هرگونه ضربه و فراموشی ارزشهای دینی عاملی برای فراموشی فرهنگ ایرانی می‌باشد.

یکی از مصایبی که در سده‌ها اخیر و پس از رشد صنعتی غرب و به تبع آن گسترش استعمار گریبانگیر جوامع جهان سوم گردیده است بروز و رشد احساس از خود بیگانگی به همراه احساس حقارتشان در مقابل غرب می‌باشد. این احساس از عوامل اصلی انحطاط فرهنگهای ملی جوامع بوده و در صورتی که ایده‌ها و الگوهای وارداتی و بیگانه بدون چون و چرا تقلید و تکرار شوند به عنوان عاملی در تشدید آن عمل خواهند کرد. به تبع از خود بیگانگی و همچنین تقلید و تکراری که از الگوهای بیگانه انجام می‌پذیرد، غالب افراد حتی آنچه را که در کشور خودشان طراحی و ساخته می‌شود (به جهت تقلیدی بودنشان و تقابلی که با ارزشهای فرهنگی جامعه و الگوهای سنتی دارند) نشانه‌ای از تمدن غرب دانسته و به هیچ وجه آن را ملی و خودی نمی‌دانند. در حقیقت، غفلت از مادیت حاکم بر زندگی مدرن غربی و الگو قرار دادن آن باعث تضعیف جنبه معنوی حیات شده است (نقی زاده، ۱۳۹۳).

وقتی که انسان از خدا غافل شده و او را فراموش می‌کند سبب خواهد شد تا به تدریج خویشتن و آنچه که مربوط به خود و فرهنگش می‌باشد را نیز فراموش کند و

مذهبی و به تبع آن ارزشی فرهنگی به آنها می‌بخشید است. وجود عناصر وقفی به دلیل منشأ مذهبی وقف در کنار میادین همواره یادآور ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی منبعث از مذهب بوده اند (نقی زاده، ۱۳۸۵).

هنگامی که شاه عباس اول در سال ۹۷۷ هجری خورشیدی (۱۰۰۶ هـ.ق/۱۵۹۸ م) اصفهان را به پایتختی تعیین نمود، در نظر داشت عناصری جدید جایگزین عناصر اصلی بافت کهن شهر اصفهان نماید. عناصری که عمدتاً به عصر سلجوقی بر می‌گشتند و در پیرامون میدان اصلی و بزرگ شهر یعنی میدان کهنه در بافت سلجوقی شهر شکل گرفته بودند. شاه عباس به جای تخریب بافت قدیم شهر تصمیم گرفت شهر را به اطراف گسترش دهد و مناسب ترین جهت توسعه را سمت جنوب یعنی در جهت رودخانه زاینده رود یافت. میدان نقش جهان، مسجد جامع عباسی، خیابانی در میان باغها به نام چهارباغ و نیز دوپل سرپوشیده، نمادهای نوین در گستره شهر بودند و این نه به دلیل بزرگی ابعادشان بلکه به علت ترکیبهای مطلقاً هندسی آنها است که شاهد گویایی از تواناییهای انسان در نظارت بر محیط است. از این دوره به بعد گسترش اصلی شهر در اطراف مجموعه چهارباغ، میدان نقش جهان و به سمت جنوب و به طرف زاینده رود بوده است (بنه ولو، ۱۳۸۹).

هنجارهای اجتماعی ایران دارای تناقضات بسیاری است. بطور کلی فردگرایی تا کنون به عنوان برجسته ترین صفت ایرانیان شناخته شده است. که این امر هم در میان خودشان و هم در مواجهه با خارجیان قابل تصدیق است. برخی از ناظران دلیلی این فردگرایی را در چند عامل توصیف کرده اند من جمله: روش زندگی خانواده (Shmuel Bar, 2004).

حال پس از بررسی و ارائه آراء صاحب نظران پیرامون حوزه فرهنگ ایرانی به ارائه‌ی بحثی پیرامون فضاهای عمومی شهر پرداخته می‌شود:

"فضاهای عمومی شهری" می‌بایست مکانی برای "تعاملات اجتماعی" و "زندگی جمعی" باشند. فضاهای عمومی را دارای رسالتی برای افزایش "سرمایه اجتماعی" در جوامع، در بستر تعاملات و مراودات اجتماعی می‌داند که می‌توانند بستری برای توسعه و شکل‌گیری "هویت فردی" و "اجتماعی" باشند (Mitchell, 1996).

یک فضای شهری می‌تواند متناسب با نیازهای زمانی و مکانی افراد جامعه، خصلت مطلوب یا نامطلوب پیدا کند (Golany, 1996).

هدف و آمالش را در آنچه که دیگران (الگوهایش) دارند و احتمال جلوه‌هایی شیطانی بودنشان نیز وجود دارد جستجو نماید. مهمترین عوامل بروز خود بیگانگی را می‌توان در موضوعاتی جستجو نمود که به نحوی به عدم شناخت خویش مرتبط باشند، مثلاً غفلت از توجه به یکی از ساحت‌های حیات و تمرکز بر ساحتی خاص، غفلت از اهداف حیات، غفلت از رابطه و نسبت خویش با عالم هستی، غفلت از تواناییهای خود، پذیرش سرپرستی و دوستی بیگانه که منجر به انتخاب معیارها و اهداف حیات آنها برای زندگی گردد، موضوعاتی هستند که در بروز از خود بیگانگی ایفای نقش می‌نمایند (نقی زاده، ۱۳۹۳).

بررسی تمدن و فرهنگ ایران بصورت علمی، بسیار تازه و جوان است، که آنهم بکوشش خاورشناسان انجام گرفته است و هر چه تاکنون در ایران، در این باره تدریس شده یا مورد بررسی قرار گرفته است، نتیجه‌ی بررسی یا اظهار نظر بیگانگان بوده است و تاریخدانان ایرانی، چشم بسته، از آنان پیروی کرده اند (محمودی بختیاری، ۱۳۵۷).

فرهنگی که بویژگیهای برجسته، و فضائل علمی و اخلاقی و نشاط و کوشش و هنرهای ظریفه و عشق و زیبایی و فلسفه آراسته بوده است. نبوغ عالی و ذوق هنری و هنرهای اجتماعی مردمان ایران زمین، پیوسته مورد تحسین و تقدیر جهانیان بوده است. (سامی، نقش ایران در فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۵، ص ۴). پس از برچیده شدن دولت بزرگ ساسانی، و ورود اسلام به ایران، نیاکان ما در عین پذیرفتن دین مبین اسلام، شخصیت و فرهنگ ملی یعنی ادبیات و علوم و زبان و هنر و آداب و رسوم خود را نگاه داشتند و خلفای بنی عباس را بر مسند خلافت نشاندند و زیر نفوذ خود گرفتند (همان، ص ۷).

در بسیاری شهرها میادین یا فضاهای باز شهری، حسینیه یا تکیه نامیده شده و فضایی برای برپایی آیین‌های عزاداری حضرت اباعبدالله الحسین (ع) بوده - اند و به این ترتیب علاوه بر مواقع برپایی مراسم، در سایر اوقات نیز، تداعی کننده آن ایام و آن مراسم بوده اند. مضاف اینکه به دلیل همین موضوع، نوعی قداست مکان را نیز به ناظر القا می‌نموده اند. علاوه بر آن وجود نشانه‌ها و لوازم برپایی مراسم مثل نخل در میدان یا مجاور آن تأثیر این عملکرد را در طول سال پایدار می‌نموده است. - مجاورت بسیاری میادین با عناصر مذهبی شهر همچون مسجد، حسینیه، خانقاه، زیارتگاه و امثالهم جلوه‌های

فضاهای عمومی این قابلیت را دارند که به عنوان «چشم اندازهای مشارکتی» عناصر اصلی در زندگی شهری که منعکس کننده فرهنگ، عقاید و ارزش‌ها می‌باشد، مطرح شوند (Francis, 1989).

فضاهای عمومی همچنین به عنوان «فضاهای باز فکری» هم تعریف می‌شوند، چرا که این فضاها جهت استفاده‌های مختلف نظیر استفاده‌های غیرقابل پیش بینی، انجام فعالیت‌های متنوع و تمایل شهروندان در جهتی که این فضاها را برای برآورده کردن خواسته هایشان هموار کنند و از این امر منتفع شوند، طراحی و برنامه ریزی شده است (Walzer, 1986).

و در نهایت اینکه، زمانیکه فضاهای عمومی توسط افراد زیادی در جهت فعالیت‌های متنوع و گسترده‌ای استفاده شود، می‌توان هویت جمعی اجتماعی، به این مکان داد (Frank & Paxon, 1989).

مولفه‌های موثر بر طراحی فضاهای شهری (الگوها و عوامل تاثیرگذار بر سازمان فضایی شهر)

شاخص‌های بسیاری برای الگوی سازمان فضایی مطرح نشده است اما بر اساس بررسی‌های صورت گرفته و اهمیت ذهنیت شهروندان بالطبع بررسی نظریات تئوریک‌هایی که مبانی ذهنی را مورد ارزیابی قرار داده اند حائز اهمیت بسیاری است که در این میان کوین لینچ در کتاب سیمای شهر و برخی دیگر از نظریه پردازان اشارات مستقیم و قابل تاملی را ارائه داده اند، دلیلی اصلی تاکید بر ۵ اصل کوین لینچ این است که، در بررسی‌های صورت گرفته پیرامون مقالات و کتب امروزی، هر یک به نوعی یا به صورت مستقیم یا غیر مستقیم اشاراتی را به ۵ اصل لینچ داشته اند در باب الگوی سازمان فضایی شهری، بدین جهت در این قسمت به منبع اصلی این شاخص‌ها یعنی ۵ شاخص اساسی لینچ پرداخته شده و مبانی امروزی نیز مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرند. کتاب سیمای شهر، اثر لینچ، تصویر شهر، در درک ما از شهر بسیار تأثیرگذار بوده است. لینچ پنج عنصر کلیدی لازم برای شکل دادن به یک تصویر خوانا از یک شهر را مشخص می‌کند. تجزیه و تحلیل لینچ برداشته‌های ذهنی و همچنین اشیاء فیزیکی را ثبت می‌کند. لینچ به این نتیجه رسید که:

«ما با استفاده از پنج عنصر - نشانه‌ها - مسیرها، لبه ها، گره‌ها و مناطق تصویر شهر را شکل می‌دهیم. نشانه‌ها عناصر مفرد برای نمادگرایی آنها هستند. آنها نیازی به ساخت اشیاء ندارند. یک نقطه عطف می‌تواند

بسته به میزان همخوانی و هم‌نوایی کارکردی با اهداف مورد انتظار، مقیاس و حجم روابط، تطابق و تناسب با نیازهای روزمره گروه‌های اجتماعی و همخوانی با کلیت ساختار شهر، فضای شهری می‌تواند از وجوه برجسته‌تری از نظام مطلوب بهره گیرد. در حال حاضر، یکی از دل مشغولی‌های نظریه پردازان شهری مرگ رسمی فضای عمومی به دلیل خصوصی شدن روز افزون فضای شهری است. قرار گرفتن مجتمع‌های تجاری به جای خیابان به عنوان محل خرید، سوق پیدا کردن سکونتگاه‌ها به جای مجتمع‌های در بسته و تشدید نظارت بر فضاهای عمومی، مؤید این نگرانی هاست. علاوه بر این، در فضاهای عمومی شهرهای غربی، با سیاست‌هایی که علیه زنان خیابانی، بی‌خانمانها و نوجوانان اتخاذ می‌شود، آشکارا حاکی از روحیه عدم رواداری نسبت به گروه‌هایی است که دیگری محسوب می‌شوند. همه اینها موجب بروز نگرانی نسبت به افزایش نابرابری در دسترسی به عرصه عمومی است. البته برخی از مفسران معتقدند، مسئله طرد و شمول مسئله تازه‌ای نیست و همیشه فضای عمومی در حصار برداشت تنگ نظرانه از مفهوم شهروندی که نسبت به گروه‌های اجتماعی خاصی التفات بیشتری داشته، قرار گرفته است (Caves, 2005).

در سال‌های اخیر روش‌های متفاوتی که در تحلیل فضاهای شهری مورد استفاده قرار می‌گیرند، موضوع بسیاری از مطالعات در رشته‌های مختلف نظیر: علم انسان شناسی، جامعه شناسی، جغرافیا و معماری بوده است؛ بنابراین فضاهای عمومی شهری از دیدگاه‌های گوناگونی تعریف می‌شوند که تمامی این‌ها به نوعی مکمل هم هستند. از دیدگاه اجتماعی- فرهنگی، فضاهای عمومی به عنوان مکان‌هایی جهت مناسبات و روابط بیرونی، تعاملات، تغییرات و رویارویی‌های اجتماعی و مکان‌هایی که گروه‌های مختلف با خواست‌ها و علایق متفاوت گرد هم جمع می‌شوند، تعریف می‌شود. از منظر سیاسی، هر تعریفی بایستی شامل دیدگاه و نظری از فضاهای عمومی به عنوان مکان‌هایی باشد، که افراد می‌توانند در زندگی اجتماعی مشارکت کنند و مطالبات خود را ادا و بیان کنند. دیدگاه معماری، فضاهای عمومی را به عنوان مکان‌هایی که باز و قابل دسترس هستند، تعریف می‌کند و در حقیقت در تقابل با فضاهای خصوصی - جایی که دسترسی به آن محدود و کنترل شده است - می‌باشد (Braza, 2003).

راه

نظام کالبدی شهرهای سنتی ایران ارتباط منسجم و یکپارچه‌ای را میان پدیده‌های مسکونی، تجاری و فضای فرهنگی - اجتماعی برقرار نموده و به نمایش می‌گذارد. «هر عنصر شهری به مقتضای شرایط خود، جایگاهی ویژه دارد و به واسطه عوامل پیوند دهنده با عناصر دیگر شهر ارتباط می‌یابد. راه، با تقسیمات اصلی و فرعی خود با مرکز محلات مسکونی و سپس مرکز تجاری و اجتماعی شهر ارتباطی منطقی دارد (عل‌الحسابی، جباری، ۱۳۹۰، ص. ۲۸)».

نظریه شکل خوب شهر برای اولین بار توسط کوین لینچ، جهت بیان و ارایه خصوصیات عملکردی شهر بیان گردید، به طوری که وی با استناد به شکل فضایی شهر ۷ محور عملکردی زیر را برای تعیین شکل خوب شهری پیشنهاد نمود:

(۱) سرزندگی: یعنی اینکه تا چه اندازه‌های شهر حامی عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیکی و توانایی‌های انسانی بوده و از همه مهم تر چگونه بقاء همه موجودات را ممکن می‌سازد.

(۲) معنی داری: یعنی اینکه شهر تا چه اندازه می‌تواند بوضوح درک شده، از نظر ذهنی قابل شناسایی باشد و ساکنین آن، آن را در زمان و مکان به تجسم در آورند.

(۳) تناسب: یعنی اینکه شکل و ظرفیت فضاها، معابر و تجهیزات شهری تا چه اندازه با الگو و کمیت فعالیت‌هایی که مردم به طور عادی به آن اشتغال دارند منطبق است.

(۴) دسترسی: توانایی دسترسی به سایر افراد، فعالیت‌ها، منابع، خدمات، اطلاعات و یا اماکن، شامل کمیت و تنوع عناصری که می‌توان به آنها دسترسی پیدا کرد.

(۵) نظارت و اختیار: یعنی اینکه استفاده و دسترسی به فضاها و فعالیت‌ها، و ایجاد، تعمیر، اصلاح و مدیریت آن‌ها تا چه اندازه توسط کسانی که از آن استفاده می‌کنند، صورت می‌گیرد.

(۶) کارایی: به مفهوم هزینه ایجاد و نگهداری شهر در هر سطح موردنظر از محورهای محیطی فوق، بر اساس هر چیز با ارزش دیگر.

(۷) عدالت: به معنی چگونگی توزیع سود و زیان محیطی بین افراد طبق اصول خاصی مانند برابری، نیاز، ارزش ذاتی، قدرت پرداخت، تلاش، کمک بالقوه و یا قدرت (Lynch, 1960, p.105). راه فراوان ترین فضای شهری است و نقش مهمی در معنا و کارکرد شهر دارد:

یک مسجد باشد، می‌تواند یک درخت عظیم باشد، یا می‌تواند یک حرم کوچک یا یک پل باشد. مسیرها مسیریایی هستند که دارای کیفیت فضایی منحصر به فرد هستند - می‌تواند یک خیابان، بلوار، یک خط راه آهن، یک خط عقب باشد. گره‌ها نقاط استراتژیک در شهر هستند، معمولاً در تقاطع مسیرها قرار دارند و به طور کلی غلظت فعالیت وجود دارد و ممکن است با یک نقطه عطف در ارتباط باشد. مناطق می‌توانند یک منطقه تجاری، منطقه ای، منطقه مسکونی باشند. مرزها بین مرزها است. لینچ تشخیص داد که این شهر نه به عنوان اشیاء ایستا بلکه به عنوان یک مقوله‌ی ادامه دار درک می‌شود. این کتاب در بیان چگونگی خواندن یک شهر برای کاربران خود، در جهت گیری و یافتن راه، مفید است (Powell & Others, 2019, p. 2). از دیگر منظر منصوری و محمد زاده بر این باورند که:

«شاخص‌های معرف سازمان فضایی شهر، عبارتند از: مرکزیت (حافظه تاریخی و نقطه ثقل فعالیت‌های ذهنی شهر)، کل‌های کوچک (محلات و مجموعه‌های نیمه مستقل در درون شهر)، ساختار (عنصر پیوند دهنده کل‌های کوچک) و قلمرو (محدوده‌ای که با ساکنان آن احساس تعلق متقابل دارد) (منصوری، محمد زاده، ۱۳۹۶، ص. ۲۲)». بر مبنای مطالعات و یافته‌های به دست آمده، در نحوه مداخله بافت‌های برخوردار از عناصر شاخص می‌توان سه معیار زیر اشاره نمود:

«بستر قرارگیری، ارتباطات عملکردی و دارا بودن نگرش باز به مسائل شهری را مد نظر قرار داد. این سه معیار رویکرد سیستمی به موضوع مورد نظر این مقاله را شکل می‌دهند (میثاقی، قادیکلانی، ۱۳۹۳، ص. ۸۸)». همان گونه که هر سیستم و ساختاری از اجزا تشکیل شده، سازمان فضایی نیز دارای اجزا و عناصر است. آن چه لینچ عناصر سازنده ادراک شهروندان از نظم فضایی و ادراکی شهر بیان می‌کند، شامل پنج عنصر شناخته شده است: راه، لبه، محله، گره، و نشانه است.

«بیل اریکسون عناصر سازمان فضایی را در قالب آرماتور شهری مطرح می‌کند، به عقیده او این پدیده مجموع‌های از عناصر و اجزای کالبدی و عملکردی هستند که پیکربندی و چیدمان فضایی شهر را تشکیل می‌دهند. این عناصر شامل فضاهای عمومی، ساختار حرکتی، اختلاط عملکرد و فعالیت، ساختمان‌های عمومی، محیط اکولوژیک و محوطه سازی‌ها، و سلسله مراتب است (ذکاوت، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۹)».

از دیدگاه دکتر شیعه:

«راه ها، با ایجاد تنوع و توازن در محیط و ایجاد جاذبه برای عابرین پیاده، به فضای کالبدی شهر غنای بصری می‌بخشند. طرح و شکل‌گیری راه‌ها با نظم و ترتیب خاصی تجلی یافته که بیان‌کننده ابعاد هنری و زیباشناختی شهری می‌باشد. راه‌ها کریدورهای دید شهری را انسجام بخشیده و غنای بصری شهر و چشم اندازه‌های آن را از کیفیت مطلوب تری برخوردار می‌نمایند، بدنه ها، جداره‌های شهری، کف سازی و عناصر مختلف مبلمان شهری در خیابان‌ها و معابر، ابعاد زیباشناسانه شهر را ارتقاء می‌دهند (شیعه، ۱۳۸۰، ص. ۲۱۳)».

از دیدگاه سلطان زاده:

«ترکیب و ساخت شهر در گذشته ایران به نحوی بوده که گذرهای اصلی و بازار وظیفه پیوند میان عناصر مهم شهر را بر عهده داشته اند. اما، از سال‌های نخستین قرن حاضر که خیابان به عنوان عنصر مسلط و تعیین کننده‌ای در شهر ظاهر شده، پیوستگی و انسجام شهری دستخوش تحولات جدی گردیده است. خیابان سراسر شهر را در می‌نوردد و خود را به عنوان لبه‌ای قدرتمند درون شهر مطرح می‌سازد و از ساختار یکپارچه شهرهای سنتی، تنها بافت‌های مسکونی همچون جزیره‌هایی که از شریان حیات زندگی شهری بریده شده اند، باقی می‌مانند. این در حالی است که فضاها و عناصر شبکه ارتباطی باید با اجزاء و پیکره‌های شهر و فعالیت‌های جاری در آن رابطه‌ای سازمان یافته و منظم برقرار نماید. زیرا نحوه شکل‌گیری فضاها و به صورت متقابل: عناصر شهری در کنار راه ها، تحت تأثیر الگوهای رفتاری و

فرهنگ مردم و اقتصاد جامعه قرار دارد (سلطان زاده، ۱۳۷۲، ص. ۲۹)»

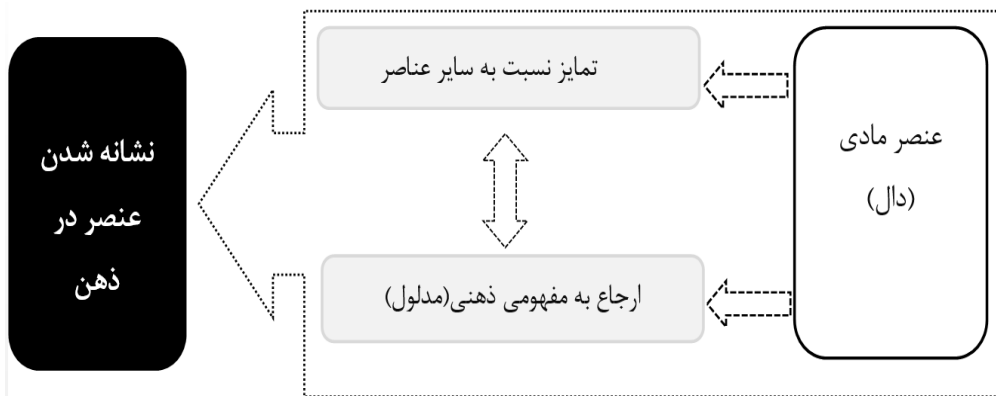
نشانه

در نمودار (۱-۲) نشان داده شده است که نوع برخورد آدمی با شاخص‌های سازمان فضایی شهری علل مخصوص نشانه‌ها در ابتدا به صورت فیزیکی بوده، سپس برداشت احساسی رخ می‌دهد و با علم گذشته‌ی فرد ترکیب شده و در ذهن ادراک می‌شود:

«نشانه، عنصر طبیعی یا مصنوعی است که به لحاظ شکل و عملکرد با محیط اطراف متفاوت بوده و جهت القای حس مکان و هدایت گری برای شهروندان مورد استفاده قرار می‌گیرد. تقویت کردن این عناصر، به عنوان نمود کالبدی ارزش‌های معنایی و فرهنگی جامعه، می‌تواند موجبات ارتقای تصویر ذهنی شهروندان و خوانایی فضای شهری را فراهم کند. گام اول برای تقویت نشانه‌های موجود، بازشناسی آن‌ها از میان سایر عناصر شهری است (ترکاشوند، مجیدی، ۱۳۹۲، ص. ۵)».

مطالعات کوین لینچ در سال ۱۹۶۰ نشان داد که یکی از عناصر اصلی سازنده‌ی تصویر ذهنی، که می‌تواند موجبات خوانایی را فراهم کند؛ نشانه‌ها هستند:

«مجموعه‌ی نشانه‌های شهری، بخش ثابت و قابل اتکایی از تصویر ذهنی شهروند از شهر را تشکیل می‌دهند (لینچ به نقل از دانشپور، ۱۳۸۳، ص. ۶۶). رفتار انسان در شهر، وابسته به میزان درک و شناخت او نسبت به محیط است. پدیده ادراک، فرآیندی ذهنی است که در طی آن تجارب حسی، معنی دار می‌شود و از این طریق، انسان روابط امور و معانی اشیا را در می‌یابد (ایروانی، خداپناه، ۱۳۷۱، ص. ۲۵)».



نمودار ۱: فرآیند نشانه شدن یک عنصر در ذهن
(ماخذ: ترکاشوند، جباری، ۱۳۹۲)

لبه

لبه‌های شهری مطابق گفته‌ی لینچ نوعی ایجاد تمایز بین دو طرف یک خیابان، یک رودخانه، یک ریل راه آهن و غیره می‌باشد در این راستا وی به این موضوع اشاره می‌کند که:

«لبه‌های شهری یکی از مهم ترین عناصر استخوانبندی شهر بوده و در جهت دهی به ذهنیت شهروندان در سلیما و منظر شهر نقش بسزایی را ایفا می‌کند. این در حالی است که نقش این عنصر در نایل به اهداف سه گانه منظر شامل اهداف عملکردی خوانایی، فرهنگی، هویتی و زیبایی‌شناسی، کمرنگ شده است. رشد تدریجی شهر و ظهور آرام عناصر نوین انقلاب صنعتی همچون خطوط راه آهن یا خطابان های جدید در برخی شهرها از جمله شهرهای اروپایی، با عبور از میان شهرهای قدیمی فرصت انطباق با ساختار شهر و شکل گیری منظر واحد را داشته است. (یاراحمدی، ۱۳۸۹). لبه نیز مانند راه عاملی خطی است؛ معمولاً اما نه همیشه، مرز ما بین دو قسمت متفاوت است. در تشخیص سیمای شهر به عنوان عاملی جانبی مورد مراجعه قرار می‌گیرد تنوع و تضاد فعالیت ها، ساختمان‌ها (Lynch, 1960, p.62)»

گره

گره‌ها مشخصات فضایی را دارا می‌باشند که در آن تجمعات مردمی به صورت دائمی و موقت رخ می‌دهد در این راستا در این بخش به این موضوع پرداخته می‌شود که نظر ثنوریسین‌ها در این باب چه می‌باشد:

«اصطلاح گره در دانش طراحی شهری (برخلاف تصور رایج) اشاره به یکی از عناصر تصویر ذهنی دارد که از هر نوع تجمع رویدادهای مختلف در شهر - در ذهن شهروند شکل گرفته است. کاشف این مسئله، یک روانشناس توپولوژیک به نام کورت لوین (۱۹۳۶ میلادی) بود که پس از آزمایش‌های فراوان متوجه شد که شهروندان، اولاً برای ایجاد تصویری ذهنی از محیط خود، شرایط موجود در محیط را در چند عنصر نقطه‌ای (گره)، خطی (مسیر)، بقچه‌ای (حوزه) و جدا یا وصل کننده (لبه) خلاصه می‌کنند. دوماً این عناصر و تصویری که از آن در ذهن خود نقش می‌بندد، کاملاً به تصویر عینی مطابقت نداشته و سوما انسان ها، رفتار خود را نه بر اساس واقعیت ها، بلکه بر اساس تصویری که از مکان خاص دارند تنظیم می‌کنند. این کشف مهم چند دهه بعد توسط کوین لینچ وارد ادبیات شهرسازی شد. او با

کمک همکاران خود، در کتاب سیمای شهر این را به جامعه شهرسازی معرفی کرد. این کتاب که باید به «تصویر ذهنی شهروندان از شهر خود» ترجمه می‌شد. توسط استاد مرحوم زنده یاد مزینی به «سیمای شهر» تغییر شکل یافت. کولین لینچ و پیروان وی، متوجه شدند که نه فقط تفاوت مذکور وجود دارد. بلکه تصویر ذهنی گره، فقط حاصل از تقاطع خیابان ها، یا حتی میدان و فلکه بوده است، بلکه کلیه فضاها و پاره فضاهاهایی که محل تجمع یا تلاقی رویدادهای متنوع جمعی هستند را در بر می‌گیرد. به بیانی دیگر نه فقط انواع تقاطع‌ها و میدان، فلکه‌ها و جلوخان‌ها بلکه پاتوق‌ها و محل تمرکز والدین در جلوی ورودی مدرسه را نیز شامل می‌گردد. لازم به ذکر است که تصویر گره در ذهن به تجمع عملکردها یا فرم‌ها محدود نبوده است بلکه شامل تجمع معانی در یک محل نیز می‌گردد. در مطالعات شهری هر یک از این موارد مورد تحلیل و برنامه ریزی قرار می‌گیرند (رفیعیان و دیگران به نقل از پاکزاد، ۱۳۹۱، ص.۳۶).

«گره‌ها نقاطی حساس در شهر هستند که ناظر می‌تواند به درون آنها وارد شود و کانون‌هایی که مبدا و مقصد حرکت او را بوجود می‌آورند، ممکن است صرفاً محل تقاطع دو خیابان یا دو جاده باشند، جایی باشند که خطوط حمل و نقل تغییر مسیر می‌دهند، نقطه‌ای که چند راه به یکدیگر می‌رسند یا از کنار یکدیگر می‌گذرند، لحظاتی هستند که در آنها تغییر از یک ساختمان به ساختمانی دیگر صورت می‌پذیرد و یا ممکن است محل تمرکز باشند و یا اهمیت آنها به سبب تراکم پاره‌ای از امور و یا خصوصیات خاص آن باشد. مانند گوشه‌ای از یک خیابان که به اصطلاح پاتوق بچه‌های محل است یا میدانی که از چهار طرف مسدود باشد. پاره‌ای از این گره‌های تمرکز یافته، کانون و نقطه‌ی اصلی یک محله اند که از آنها تاثیر محله به تمام قسمت‌های آن نفوذ می‌یابد و خود گره در واقع نمادی برای تمام محله است. در این صورت می‌توان این نوع گره‌ها را هسته نامید. بسیاری از گره‌ها البته هم خصوصیات نخستین را دارند؛ محل تقاطع دو راه یا دو جاده اند و هم محل تمرکز و تراکم پاره‌ای از فعالیت‌ها هستند. تصور وجود گره در شهر، از یک جانب به وجود راه‌ها وابسته است، چون عملاً باید راهی وجود داشته باشد تا تقاطع آن با راهی دیگر گره‌ای به وجود آورد. از جانب دیگر به وجود محله ها، چون گفتیم گره‌ها مهم ترین نقطه یا کانون یا قطب محله‌ها هستند. در هر

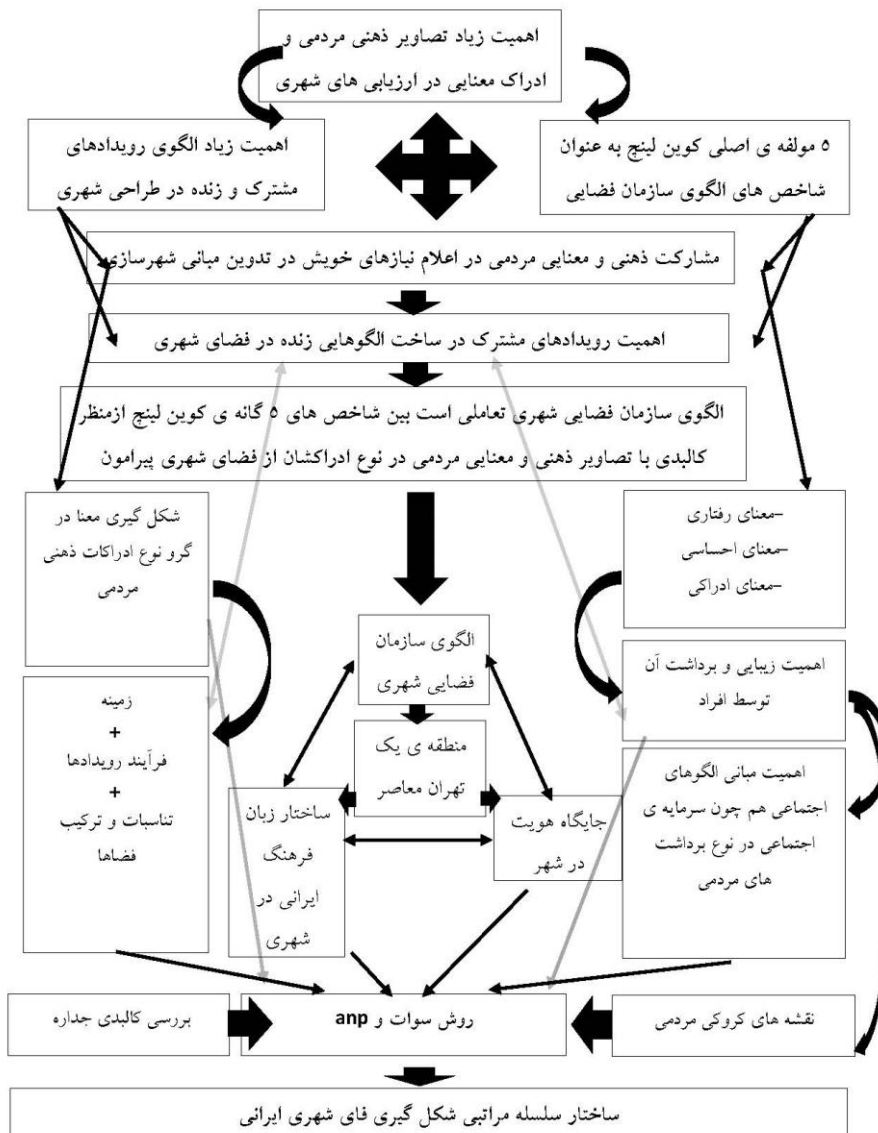
کنار آن می‌گذرد یا به جانب آن می‌رود، از بیرون به شناسایی آن می‌آید. بسیاری از مصاحبه شدگان در «بستن» به این نکته اشاره کردند که اگرچه سیستم راه‌های شهر آشفته است و حتی ساکنین دیرین شهر را به اشتباه می‌اندازد، اما شماره و وضوح و تنوع محله‌های آن چندان است که نقص نخستین را جبران می‌کند. یکی از مصاحبه شدگان این نکته را به شرح زیر بیان آورد: هر قسمت «بستن» با قسمت دیگر آن متفاوت است چنان که با دیدار سیمای هر قسمت از شهر، شخص فوراً می‌تواند آن را تا حد زیادی تشخیص دهد معمولاً عواملی که سیمای محله‌ای را مشخص می‌داشتند آن‌ها بودند که احتمالاً خصوصاتی به سیمای آن محله می‌دادند (Lynch, 1960, p.47).

صورت تقریباً در هر تصویری از شهر، گره‌هایی موجود است و در پاره‌ای موارد تاثیر آن‌ها ممکن است بیش از سایر عوامل در سیمای شهر باشد (Lynch, 1960, p.46).

محله‌ها

محلات تمامی فاکتورهای یک الگوی سازمان فضایی را در خود جای می‌دهند که در این راستا لازم است نظریات برخی از تئوریسین‌ها بررسی شود:

«محله قسمت نسبتاً بزرگی از شهر است که واجد خصوصیات یک دست و مشابه باشد و ناظر عملاً بتواند به آن وارد شود. مظاهر یک محله را می‌توان همیشه از درون آن شناخت و گاه نیز ممکن است، وقتی ناظر از



نمودار ۲: نمودار مدل مفهومی الگوی سازمان فضایی شهری برای نیل به شهر ایرانی



تصویر ۱: محدوده تجزیه

همانگونه که در (تصویر ۱) مشاهده می‌شود این محدوده در ایران-تهران-منطقه ۱-میدان تجزیه می‌باشد. منطقه ۱ شهرداری تهران یکی از مناطق شهری تهران است که در شمال شهر تهران و با وسعتی حدود ۶۴ کیلومتر مربع و با ۴۳۹۰۴۶۷ نفر جمعیت بر اساس سرشماری سال ۹۰ قرار دارد. این منطقه از طرف شمال محدود به ارتفاعات ۱۸۰۰ متری دامنه جنوبی کوه‌های البرز، از جنوب به بزرگراه چمران حد فاصل دو راهی هتل آزادی و بزرگراه مدرس و پل آیت‌الله صدر و از غرب به اراضی رودخانه درکه و از شرق نیز به انتهای بزرگراه ارتش - کارخانه آسفالت و منبع نفت شمال شرق تهران محدود می‌شود. انبوه ساختمان‌های آماده و نیمه ساخت در آینده‌ای نزدیک، جمعیت منطقه را به مرز ۵۰۰ هزار نفر خواهد رساند. جمعیت این منطقه براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ ایران، ۴۳۹۰۴۶۷ نفر (۱۴۱۰۴۲۶ خانوار) شامل ۲۱۶۰۰۱۱ مرد و ۲۲۳۰۴۵۶ زن می‌باشد.

مهم‌ترین مراکز فرهنگی این منطقه فرهنگسرای نیاوران و نگارخانه جماران و فرهنگسرای ملل را نام برد. همچنین کاخ موزه سعد آباد و کاخ ملت و کاخ نیاوران و امامزاده صالح و گورستان ظهیرالدوله تجزیه نیز در این منطقه قرار دارند. (منبع: طرح تفصیلی منطقه ۱) تجزیه از آنجاییکه در منطقه ۱ واقع شده است و نزدیک به کوه و رودخانه دربند می‌باشد دارای آب و هوایی سرد و معتدل می‌باشد. پوشش طبیعی این میدان از درختان چنار می‌باشد که یکی از نشانه‌های اصلی این میدان به حساب می‌آید. رودخانه دربند از زیر این میدان

«قصد لینچ این بود که تعیین کند که آیا کاربران محیط شهری ادراک و تصویری منسجم از آن محیط دارند یا خیر، و سپس تشخیص دهد که طراحان شهری برای حفظ این همدلی بین محیط و کاربران آن چه کاری باید انجام دهند. وی یک چارچوب ساده از پنج عنصر تهیه کرد: مسیرها (خطوط حرکت)، گره‌ها (نقاط کانونی فعالیت عمومی متمرکز)، نقاط دیدنی (نقاط قابل توجه مرجع)، مناطق (مناطق مرکب فعالیت) و لبه‌ها (حاشیه ولسوالی‌ها) این ترکیب متغیر این عناصر بود که باعث ایجاد فردیت و تصویر متمایز در هر منطقه از محیط شهری می‌شد (Pearse, Fagence, 1996, p.581)».

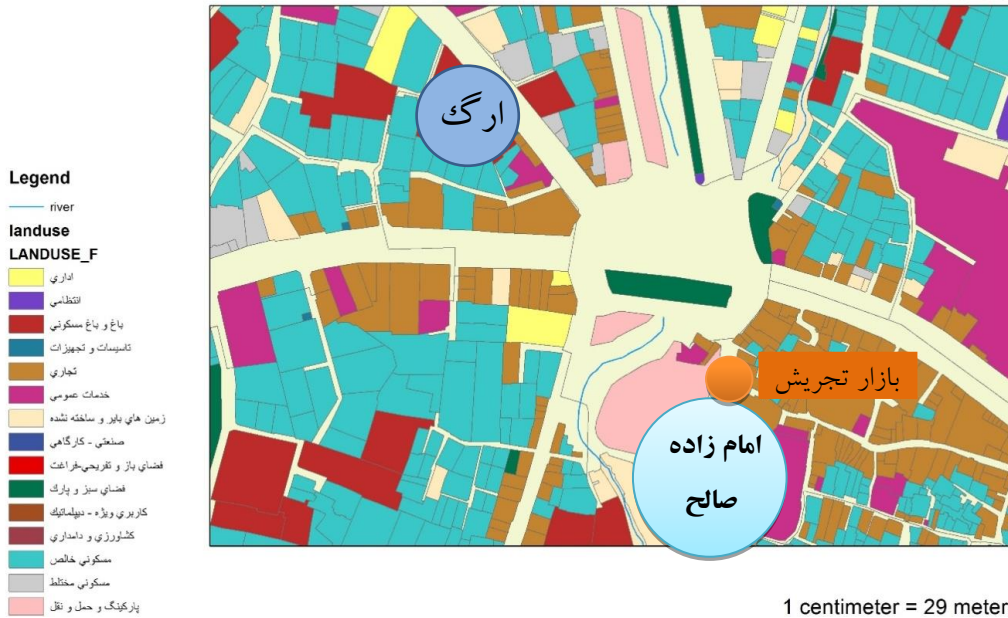
محدوده مورد مطالعاتی

محدوده مورد مطالعه میدان تجزیه تهران است که این میدان در شمال تهران واقع شده در منطقه ۱ می‌باشد. (تصویر ۱). منطقه ۱ شهرداری تهران یکی از مناطق شهری تهران است که در شمال شهر تهران و با وسعتی حدود ۶۴ کیلومتر مربع و با ۴۸۷۵۰۸ نفر جمعیت بر اساس سرشماری سال ۹۵ قرار دارد. این منطقه از طرف شمال محدود به ارتفاعات ۱۸۰۰ متری دامنه جنوبی کوه‌های البرز، از جنوب به بزرگراه چمران حد فاصل دو راهی هتل آزادی و بزرگراه مدرس و پل آیت‌الله صدر و از غرب به اراضی رودخانه درکه و از شرق نیز به انتهای بزرگراه ارتش - کارخانه آسفالت و منبع نفت شمال شرق تهران محدود می‌شود. (طرح تفصیلی منطقه ۱ تهران، ۱۳۹۵).

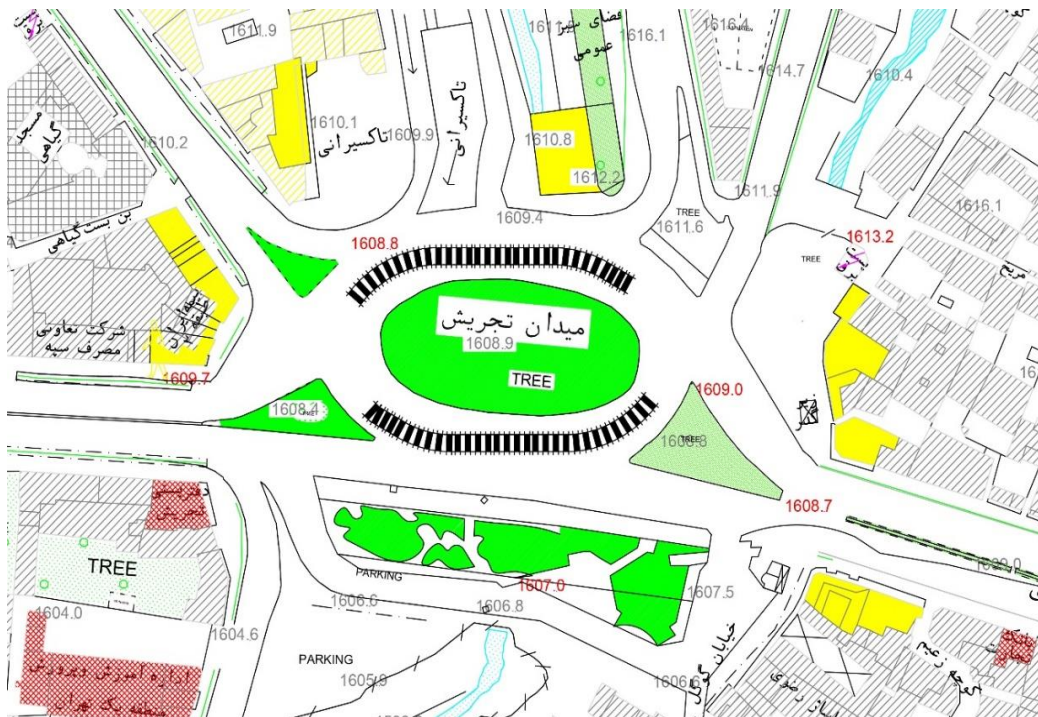
کاربریها شامل: تجاری، اداری، فضای سبز و پارکینگ و حمل و نقل و انتظامی می‌باشند و همچنین با بررسی‌های صورت گرفته نحوه چیدمان این کاربریها بر اساس اصول استاندارد سرانه‌ای نمی‌باشند و این فضا با کمبود کاربریهایی خاص مواجه است. دسترسی به این میدان از

عبور می‌کند که در ارتفاع ۱۵- متری از سطح میدان قرار گرفته است. از لحاظ فرهنگی وجود امام زاده صالح تجریش همواره مکانی برای برگزاری مراسمهای مذهبی و جشنهای ایرانیان بوده است و مردم از سرتاسر نقاط تهران جمعه‌ها برای زیارت به این امام زاده می‌آیند. کاربری اراضی در این میدان در جداره اش

کاربری اراضی



تصویر ۲: نقشه‌ی کاربریهای اطراف میدان تجریش (منبع: نگارنده)



میدان تجریش در شرایط فعلی به سلطه‌ی خودروهای موتوری در آمده است و با توجه به هویت بومی و فرهنگی و مذهبی و تاریخی که دارد به هیچ وجه پاسخگوی نیاز شهروندان نمی باشد و صرفاً تبدیل به میدانی برای عبور و مرور مردمی شده است بطوریکه لحظه‌ای نمی توان در آن تامل کرد. سلطه‌ی سواره راه در این میدان نسبت به پیاده راه باعث شده است که هیچگونه استفاده‌ای از این میدان برای مراسم‌های مختلف به راحتی نتواند صورت پذیرد. در (تصویر ۴ و ۵) کاربریهای دور میدان از جنبه‌های برداشت شده است. بر اساس آمار گرفته شده نیاز مردمی در استفاده از میدان تجریش به عنوان فضایی برای تفریح، تجمعات اجتماعی، سخنرانیها بسیار زیاد است اما با توجه به سلطه‌ی خودروها و سواره روها در این میدان تا به اکنون این مساله اتفاق نیفتاده است و مردم این محدوده نتوانسته اند مراسمها و یا تجمعات برگزار کنند.

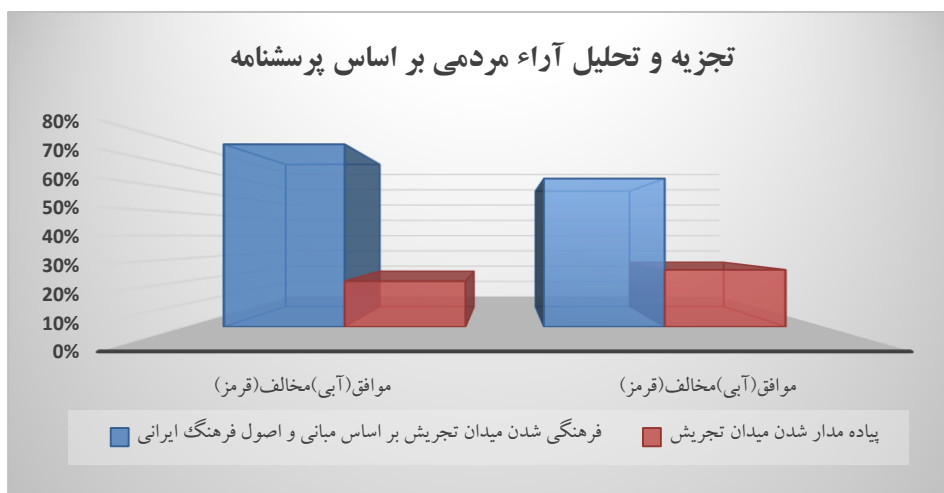
(تصویر ۴) بر اساس برداشت انجام شده بنرها و تابلوهای بسیاری در میدان تجریش بکار رفته است و از آنجائیکه بطور کلی تابلوها دو وظیفه مهم را بر عهده دارند ۱- فرهنگ سازی ۲- راهنمایی این تابلوها نتوانسته اند به این دو نیاز مردمی پاسخ مناسبی دهند. در نظر سنجی انجام شده بر روی ۵۰ نفر از مردم منطقه در سال ۱۳۹۹ به صورت تصادفی این نتایج بدست آمده است که در نمودار (۳) آورده شده است.

بر اساس بررسی و تحلیل انجام شده اکثریت افراد بومی و یا افرادی که گذرکننده هستند به پیاده مدار شدن و فرهنگی شدن میدان تجریش بر اساس مبانی و اصول فرهنگ ایرانی تاکید داشته اند.

شمال از طریق میدان دربند از جنوب از خیابان مقصود بیگ از غرب خیابان ولیعصر و از شرق از طریق خیابان شهرداری و نیاوران می‌باشد. (تصویر ۲). میدان تجریش همواره در طی دوران به دلیل وجود دو عنصر اصلی محل رفت و آمد بسیاری از مردم شهر تهران و همچنین گردشگران خارجی بوده است، بسیاری از مردم از سرتاسر نقاط در روزهای جمعه و تعطیل به این میدان آمده که از طریق آن به امام زاده صالح و بازار تجریش برسند. امروزه میدان تجریش بین دو قطب قرار گرفته است از شمال فرهنگ مدرن غربی و از جنوب با فرهنگ سنتی و بومی ایرانی. به همین جهت این دو عامل میدان تجریش را جزء دسته مهمترین میدانی تهران قرار می‌دهند. زیرا از طرفی امکان تقلید از غرب می‌تواند گسترش یابد یا می‌توان از طریق آموزش صحیح اصول طراحی شهری میدانی بر اساس مبانی و اصول فرهنگ ایرانی در برابر این تقلید کورکورانه ایستادگی کرد.

روش پژوهش

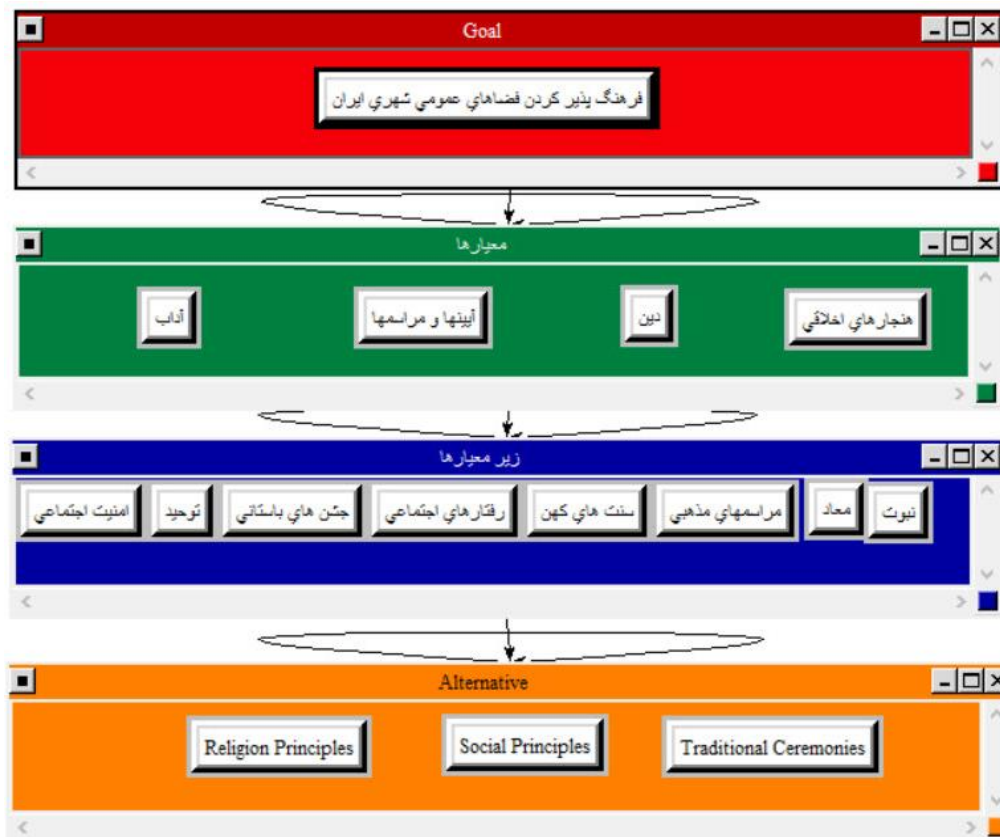
در این تحقیق ابتدا، وضعیت فعای میدان تجریش مورد بررسی قرار گرفته و سپس به تجزیه و تحلیل و ارائه راه حل‌ها پرداخته می‌شود، در (تصویر ۲) وضعیت میدان تجریش در شرایط کنونی را مشاهده می‌کنید، این میدان طی سالیان دراز دچار تغییر و تحولات بسیاری شده است که اکثر این تغییرات به هویت فرهنگی و اقلیمی این میدان صدمه جدی وارد آورده است. در این تحقیق با استفاده از یک پرسشنامه (تصویر ۳) که توسط اهالی محدوده پر شده است و برداشتهای میدانی به جامعه آماری دست یافته و به تجزیه و تحلیل پرداخته شده است.



نمودار ۳: تجزیه و تحلیل آراء مردمی بر اساس پرسشنامه

جدول ۱: جدول سوات

نظام ها	قوت	ضعف	فرصت	تهدید
کاربری	۱- وجود کاربریهای متنوع در اطراف میدان تجریش	۱- نبود تعادل میان کاربریها و کمبود بسیاری از کاربریها بر اساس سرانه استاندارد در میدان تجریش	۱- امکان بکارگیری تنوع کاربریها جهت بیشتر جمعیت	۱- از بین رفتن خط آسمان و هویت فرهنگی و اقلیمی محدوده در اثر عدم تعادل میان سرانه کاربریها
	۲- وجود گشت پلیس و دکه نیروی انتظامی جهت برقراری امنیت به صورت ۲۴ ساعته در میدان تجریش	۲- عدم وجود فضاهایی برای استفاده خرده فروشان در روزهای نزدیک به نوروز در اطراف میدان تجریش	۲- امکان فراهم آوردن فضاهای ورزشی برای عموم در پارک نزدیک میدان تجریش	۲- از بین رفتن انگیزه شغلی خرده فروشان در اثر نظر گرفتن فضایی برای فروش اجناسشان
	۳- وجود یک پارک عمومی در اطراف میدان تجریش جهت استراحت عموم	۳- نبود فضای کافی پارکینگ عمومی در اطراف میدان تجریش	۳- امکان ایجاد ترافیک و آلودگی صوتی و ایجاد ترافیک و آلودگی صوتی	۳- بوجود آمدن پارکهای حاشیهای مذهبی امکان از بین رفتن هویت فرهنگی و اجتماعی بوجود می آید.
	۴- عدم وجود فضای کافی برای عبور مرور خودروها در اطراف میدان تجریش	۴- نبود فضای برای پیاده روی در میدان تجریش و استفاده از آن	۴- امکان ایجاد برخی از خرده فروشها در پیاده راهها با عرض مناسب در میدان تجریش	۴- ایجاد آلودگی مواد سربی در اثر خودرو مدار شدن محدوده
حرکت و دسترسی	۱- وجود فضای کافی برای عبور مرور خودروها در اطراف میدان تجریش	۱- نبود فضای برای پیاده روی در میدان تجریش و استفاده از آن	۱- امکان ایجاد برخی از خرده فروشها در پیاده راهها با عرض مناسب در میدان تجریش	۱- ایجاد آلودگی صوتی و عدم رعایت حقوق پیاده روی در میدان تجریش
	۲- وجود پیاده راههایی با عرض مناسب جهت عبور مرور مردمی	۲- خودرو مداری محض و عدم رعایت حقوق پیاده راه ها	۲- امکان جذب جمعیت بیشتر به دلیل سهولت دسترسی به میدان تجریش از طریق فراهم کردن شرایط دسترسی بهتر	۲- کم شدن جمعیت در اثر عدم رعایت حقوق پیاده روی در میدان تجریش
	۳- وجود دسترسی مناسب به میدان از هر ۴ طرف میدان تجریش	۳- نبود فضایی برای دوچرخه سواران در میدان تجریش	۳- امکان برگزاری ورزش صبحگاهی در فضاهای سبز این میدان	۳- مدارای در میدان تجریش تصادفات.
منظر شهری	۱- وجود درختان چنار سر به فلک کشیده که چشم اندازی زیبا را فراهم کرده است در میدان تجریش.	۱- رشد کاربریهای مدرن با نماهایی متضاد با اقلیم و فرهنگ محدوده	۱- امکان برگزاری ورزش صبحگاهی در فضاهای سبز این میدان	۱- از بین رفتن هویت اصیل فرهنگ ایرانی و مبانی و ارزشهای آن در اثر رشد فرهنگ نمای مدرنیسم و غربی در اطراف میدان
	۲- وجود نمای برخی از کاربریها مثل امام زاده صالح و سردر ورودی خیابان منتهی به آن و بازار تجریش که به هویت بخشی این میدان پرداخته است.	۲- عدم رعایت ارتفاع ساختمانها و از بین رفتن خط آسمان محدوده میدان تجریش	۲- امکان جذب بیشتر مردمی در اثر اولویت بخشی به منظر فضاهایی مذهبی و تاریخی مثل امام زاده صالح و بازار تجریش	۲- بوجود آمدن چهره‌های زشت و نامنظم در اثر عدم رعایت ارتفاع بناها نو ساز
	۳- وجود مسیر رودخانه دربند که از زیر میدان تجریش عبور کرده که هم عاملی است برای آب و هوایی خوب و همچنین تنین دهنش آب	۳- بکارگیری اجسام نا مفهوم با میدان در میانه میدان در تضاد با هویت محدوده مورد مطالعه	۳- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی	۳- انتقال اطلاعات بی مصرف به بیننده در اثر گسترش بنرهای تبلیغاتی بی مفهوم و نامناسب که عاملی است برای عقب ماندگی مردمی و توهین به شعور مردمی
	۴- وجود تاکسیرانی‌ها در کنار میدان که منظر زشت به میدان داده است.	۴- قطع کردن برخی از درختان اصالت دار در اثر ساخت و سازها	۴- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی	۴- امکان بوجود آمدن تغییرات اقلیمی و آب و هوایی نامناسب در اثر قطع درختان
	۵- استفاده از تابلوها و بنرهایی نامفهوم و صرفا تبلیغاتی	۵- استفاده از تابلوها و بنرهایی نامفهوم و صرفا تبلیغاتی	۵- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی	۵- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی
	۶- وجود تاکسیرانی‌ها در کنار میدان که منظر زشت به میدان داده است.	۶- وجود تاکسیرانی‌ها در کنار میدان که منظر زشت به میدان داده است.	۶- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی	۶- امکان استفاده از منظر مسیر رودخانه جهت کاربری برای نشستن و برگزاری تجمعات خانوادگی
فرم کالبدی	۱- وجود بافتهایی تاریخی و مذهبی مثل امام زاده صالح و بازار تجریش	۱- عدم رعایت استفاده از مصالح بومی و اقلیمی	۱- امکان معرفی فرهنگ اصیل ایرانی بهد از اسلام از طریق اولویت بخشی به امام زاده صالح	۱- بوجود آمدن بی هویتی و بی فرهنگی در اثر بکارگیری مداوم مصالح مدرنیسم و غربی
	۲- وجود بافت نسبتا منسجم بناها در اطراف میدان	۲- تناسبات طلایی در آنها	۲- امکان جذب توریستها اط طریق محوریت بخشی به اماکن تاریخی و مذهبی محدوده	۲- از بین رفتن تناسبات انسان با بنا و ایجاد حس‌هایی مثل ترس و پوچی در اثر رشد این بناها
	۳- وجود مقاطع عرضی مناسب در برخی از معابر من جمله	۳- نبودن فضاهای باز پیاده مدار به مقدار کافی برای برگزاری مراسم ها	۳- امکان ایجاد جمعه بازار در محدوده	۳- از بین رفتن روحیه جمعی مردمی در اثر نبود فضاهای اجتماعی پیاده مدار در محدوده
اسخوانبند دی فضایی	۱- وجود فضاهای باز همگانی در اطراف میدان تجریش	۱- نبودن فضاهای باز پیاده مدار به مقدار کافی برای برگزاری مراسم ها	۱- امکان ایجاد فضاهای باز آموزشی برای جوانان و فضای بازی برای کودکان	۱- از بین رفتن فضای سبز
	۲- وجود میدان سرسبز تجریش البته میانه میدان	۲- نبود و قطع درختان جهت ایجاد سایه اندازی و آفتاب گیری	۲- امکان ایجاد جمعه بازار در محدوده	۲- از بین رفتن روحیه جمعی مردمی در اثر نبود فضاهای اجتماعی پیاده مدار در محدوده
	۳- وجود مقاطع عرضی مناسب در برخی از معابر من جمله	۳- نبودن فضاهای باز پیاده مدار به مقدار کافی برای برگزاری مراسم ها	۳- امکان ایجاد جمعه بازار در محدوده	۳- از بین رفتن روحیه جمعی مردمی در اثر نبود فضاهای اجتماعی پیاده مدار در محدوده



تصویر ۳: مشخص کردن هدف اصلی، معیارها و زیر معیارها و گزینه‌های موجود (منبع: نگارنده)

تجزیه و تحلیل داده‌ها

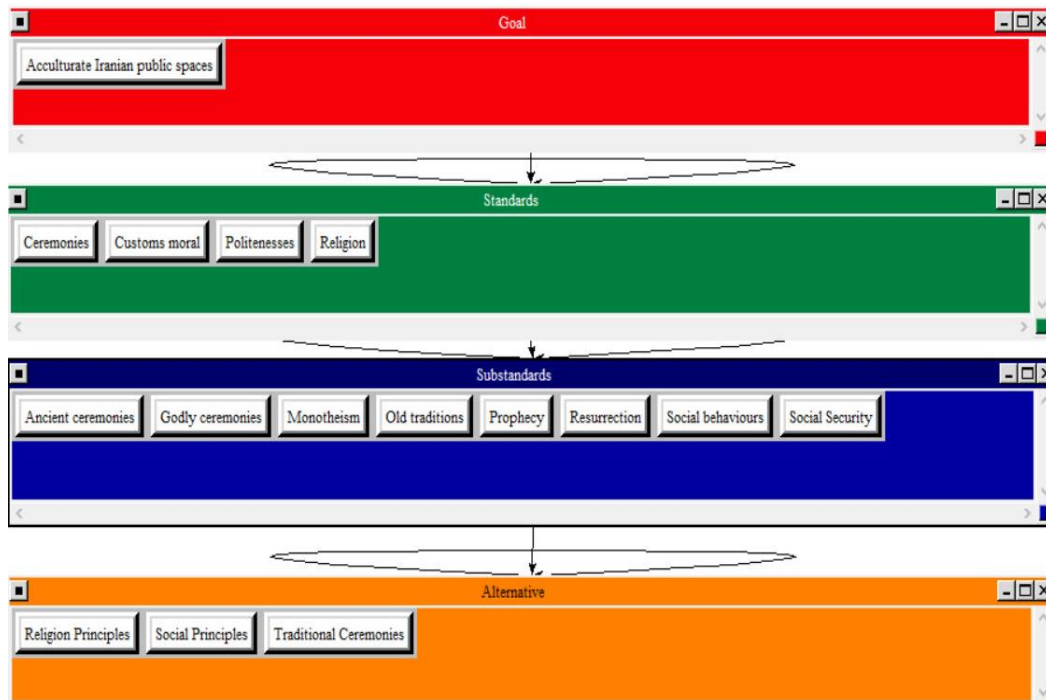
در ابتدا جهت بررسی داده‌های به دست آمده از جدول سوات در راستای تجزیه و تحلیل نقاط ۴ گانه‌ی قوت، ضعف، فرصت و تهدید بهره‌گیری می‌شود و سپس با بهره‌گیری از روش مقایسه‌ی دودویی anp و ahp وزن دهی‌ها صورت می‌پذیرد.

نتایج به دست آمده و معیارها و زیر معیارها بر اساس بررسی‌های میدانی و استخراج کلیدواژگان تصاویر ذهنی مردمی استخراج شده است، این کلد واژگان بعد از بررسی صوت مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌های به دست آمده شکل گرفته است که پس از تعیین شدن بر اساس ضرایب ال ساعتی مطابق مقاله‌ای تحت عنوان روش ahp و anp که توسط دکتر زبردست نوشته شده، وزن دهی شده است. در ادامه با استفاده از نرم افزار Super Decisions و روش ANP با دادن ضرایب ال ساعتی اهمیت و بررسی معیارهای و زیر معیارها گزینه مطلوب را بررسی خواهیم کرد.

همانطور که در تصویر ۳ مشاهده می‌کنید معیارها و زیر معیارها و گزینه‌ها بر اساس هدف اصلی که فرهنگ سازی ایرانی فضاهای شهری ایرانی چیده شده است

همچنین ضرایبی نیز برای هرکدام بر اساس مقیاس ۹ کمیته‌ی ساعتی در نظر گرفته شده است که شامل: آداب=ضریب ۳؛ هنجارهای اخلاقی=ضریب ۷؛ آیینها و مراسمها=ضریب ۵؛ دین=ضریب ۹؛ امنیت اجتماعی=ضریب ۷؛ رفتارهای اجتماعی=ضریب ۵؛ توحید=ضریب ۹؛ معاد=ضریب ۹؛ نوبت=ضریب ۹؛ جشنهای باستانی=ضریب ۳؛ سنت‌های کهن=ضریب ۳؛ مراسمهای مذهبی=ضریب ۷ بعد از ضریب دهی و وزن دهی به معیارهای و زیر معیارها نوبت به مقایسه‌های دو دویی بین معیارها، زیر معیارها با خودشان می‌شود که بر این اساس با بهره‌گیری از تکنیک anp می‌توان این مساله را روشن ساخت که در تصویر ۴ نشان داده شده است.

در تصویر ۵ در مورد گزینه‌ی برتر میان اصول مذهبی، اصول اجتماعی و آیینها و مراسمهای سنتی، بر اساس تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته و بررسی‌های میدان، مبانی و اصول مذهبی با گرفتن ضریب وزن دهی ۰،۴۵ نسبت به سایر گزینه‌های دارای اهمیت بیشتری در این منطقه می‌باشد. همانطور که در تصویر ۵ بر اساس نتایج بدست آمده از یک جامعه آماری در میدان



تصویر ۴: برگردانده شده از زبان فارسی به زبان پیش فرض این نرم افزار (منبع: نگارنده)

Super Decisions Main Window: 2.mod: Priorities

Here are the priorities.

Icon	Name	Normalized by Cluster	Limiting
No Icon	Religion Principles	0.45136	0.451362
No Icon	Social Principles	0.37354	0.373541
No Icon	Traditional Ceremonies	0.17510	0.175097

Buttons: Okay, Copy Values

تصویر ۵: گزینه برتر نسبت به سایر گزینه ها (منبع: نگارنده)

نتیجه گیری

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته می‌توان این نتیجه را گرفت که فرهنگ ایرانی به دو دسته تقسیم شده است:

- فرهنگ ایرانی سنتی
- فرهنگ ایرانی مدرن

فرهنگ سنتی ایرانی در گذر زمان از لحاظ هویتی و باطنی دچار تغییر نشده است و در هویت رفتاری و هنجاری ایرانیان ریشه دارد (چه ایرانیان قدیمی و چه ایرانیان معاصر)، پیرامون این فرهنگ و مبانی و اصول آن صحبتها و تفاسیر بسیاری شده است که اکثرا در حد تئوری باقی مانده است و در عمل هیچگونه کاری روی

تجربش بسیاری از مردم بر پیاده راه شدن تجربش به شرط عدم مزاحمت برای سواره راه موافق بودند و همچنین با گسترش فضاهایی برای تجمعات و برگزاری مراسم در این نقطه موافق بودند. همچنین بر اساس بررسی انجام شده بر اساس تکنیک ANP با دادن ضریب اهمیت‌های ال ساعتی این موضوع به وضوح نشان داده شد که عامل دین و ارکان آن مهمترین مبنی و اصول فرهنگ ایرانیان است که یعنی ایرانیان مبانی و اصول فرهنگی خویش را بر پایه‌ی ارزشهای دینی که در ایران معاصر دین اسلام است بنا نهاده اند.

راهکارها (پیشنهادات)

ضوابط و مقررات منتج از سیاستهای اجرایی

- ۱) ممنوع کردن ورود وسایل نقلیه به میدان تجریش از هر نوع
- ۲) جایگزین کردن کاربریهای مخرب هویتی با کاربریهای فرهنگی و بومی
- ۳) ملزم داشتن استفاده از مصالح بومی در طراحی بناهای نوساز جهت تقویت هویت تاریخی و فرهنگی
- ۴) ملزوم داشتن الگوبرداری از عناصری چون باغهای ایرانی در طراحی فضاهای سبز در این میدان
- ۵) ملزوم داشتن استفاده از درختان و عناصر طبیعی بومی در میدان تجریش

طرحهای موضوعی

- ۱) پیاده مدار کردن میدان تجریش از طریق پل یا زیرگذر
- ۲) استفاده از درختان بومی در طراحی فضای سبز میدان تجریش
- ۳) ایجاد فضاهایی برای تجمعات مردمی در سال جهت برگزاری مراسمهای مذهبی و اعیاد در میدان تجریش
- ۴) به حاشیه بردن وسائل نقیه موتوری جهت استفاده بهینه از مرکز میدان تجریش
- ۵) الگوبرداری از امام زاده صالح و بازار تجریش در جهت طراحی فضاهایی معنوی و تاریخی
- ۶) استفاده مناسب از ظرفیت رودخانه دربند در جهت طراحی میدان تجریش
- ۷) ایجاد دکهای خرده فروشی و جمعه بازارهای سنتی ایرانی در اطراف میدان تجریش جهت جذب جمعیت بیشتر
- ۸) ایجاد فضایی برای آموزش و سخنرانی شخصیتهای برتر فرهنگی برای نوجوانان و جوانان در میدان تجریش
- ۹) استفاده از مصالح سنتی و بومی در طراحی بناهای اطراف میدان جهت ترویج فرهنگ سنتی ایرانی

طرحهای موضعی

- ۱) تقویت امنیت رفتاری از طریق ایجاد فضاهایی برای آموزش فرهنگ ایرانی
- ۲) مقابله با غرب گرایی و رشد آن از طریق ایجاد فضاهایی برای گسترش مبانی و اصول اسلام
- ۳) الگوبرداری از عناصر شاخص هویتی مذهبی و فرهنگی در جهت ایجاد فضاهایی برای آموزش رایگان فرهنگ اصیل ایرانی به عموم
- ۴) ایجاد فضاهای سنتی در فضای آزاد جهت استفاده عموم از آن.

این مقوله در فضاهای شهری ایرانی رخ نداده است که این خود عاملی اصلی برای تخریب هویتی فضاهای عمومی بسیاری در سطح شهرهای ایران است، این عامل تا جایی پیش رفته است که حتی فضاهای تاریخی و هویتی را نیز در بر گرفته و باعث تخریب این فضاها و تبدیل این فضاها به فضاهایی بی هویت با مرمتی بدون اصول شده است مثل میدان صاحب آباد تبریز، میدان امیرچخماق یزد که توسط ماشینها احاطه شده است یا میدان آزادی تهران یا همان نمونهی موردی این پژوهش میدان تجریش.

و اما فرهنگ مدرن ایرانی که متاسفانه این فرهنگ از فرهنگ اصیل ایرانی - اسلامی دور شده و ارزشهای غربی در آن حل شده است و بسیاری از ارزشهای ایرانی اسلامی روز به روز در حال محو شدن است. بر اساس بررسیها و مطالعات صورت گرفته می توان به راحتی به مسائل گفته شده پی برد. اصولی همچون: دین، هنجارهای اخلاقی، آداب و آیین و رسوم که از میان این ارزشهای مرتبط با فرهنگ ایرانی زیر مجموعههایی همچون: عدم فراموشی خداوند، پندها و آموزههای ائمه اطهار، رفتارهای اجتماعی ایرانیان، مراسمهای سنتی و... بدست می آید که متاسفانه دیگر مورد توجه طراحان شهری ایرانی نیست. بر اساس نمونهی موردی بیان شده، میدان تجریش در طی گذر زمان دچار تغییرات به سزایی گشته است و این تغییرات صدمات بسیاری به بدنه ظاهری و درونی زده است. بر اساس بررسیها و آمار گرفته شده بر اساس پرسشنامه بسیاری از عابریان با ایجاد و طراحی فضاهایی که به نوعی ترویج دهنده فرهنگ اصیل ایرانی باشند و آموزش دهندهی آن موافق بودند. بطور کلی اصالت هر جامعه به فرهنگ آن جامعه است و فرهنگ هر جامعه شامل مبانی و اصولی می شود که در زمینههای مختلف تعریف کنندهی آن است. در طراحی شهری متمرکز شدن بر اصولی از فرهنگ ایرانی مثل: دین، هنجارهای اخلاقی، آداب و مراسمها و آیینها و الگو برداری از این موضوعات و اصول در طراحی می تواند هویت فرهنگی هر فضای شهری را ایجاد کند. میدان تجریش به عنوان نمونهی موردی این پژوهش یکی از میادینی است که از طریق اولویت بخشی به پیاده مداری در مرکزیت و بدنه و همچنین طراحی فضاهایی برای ترویج و آموزش فرهنگ ایرانی در این میدان و با حتی ایجاد کریدورهای بصری به امام زاده صالح و بازار تجریش می تواند هویت فرهنگی ایرانی - اسلامی این میدان را مجدد زنده کند.

در جدول زیر راهکارها و سیاست‌های اجرایی مورد بررسی و به صورت پیشنهاد ارائه شده است.

جدول ۲: جدول اهداف، راهبردها و سیاستها

هدف کلان	اهداف خرد	استراتژیها (راهبردها)	سیاستهای اجرا
نظارت اجتماعی بر محدوده میدان تجریش وارثاء سلامت عمومی و امنیت رفتار اجتماعی و ایمنی	راهبرد تهجمی: گسترش فضاهای اجتماعی موجود جهت ایجاد فرصتی بیشتر برای تجمعات مردمی	راهبرد تهجمی: گسترش فضاهای اجتماعی موجود جهت	پیاده مدار کردن میدان تجریش
		راهبرد انطباقی: کاهش گرایش به فرهنگ غربی و فرهنگ سازی میان مردم جهت ارتقاء کیفیت رفتارهای اجتماعی	دخالته دادن نظریات مردمی در طراحی فضاهای فرهنگی و مورد نیاز آنها در اطراف میدان تجریش
		راهبرداقتضایی: استفاده از ظرفیت مکانهای فرهنگی - مذهبی جهت کاهش رفتارهای نا امن اجتماعی در محدوده میدان تجریش	ایجاد فضاهای آموزشی در زمینه‌ها و رشته‌های مختلف در محدوده میدان تجریش
تقویت و بازآفرینی مبانی و اصول فرهنگ ایرانی	استفاده بهینه از فضای میدان تجریش جهت ترویج فرهنگ ایرانی	راهبرد تهجمی: الگو برداری از ظرفیت فرهنگی-مذهبی امام زاده صالح و بازار تاریخی تجریش جهت تقویت هویت فرهنگی میدان تجریش	بکارگیری بنرهای فرهنگی و معرفی اشخاص و چهره‌های بزرگ در آنان در اطراف میدان تجریش
		راهبرد اقتضایی: گسترش روحیه ایرانی - اسلامی با بکارگیری صحیحی از هویت ایرانی میدان جهت مقابله با غرب گرایی	ایجاد فضایی برای سخنرانی هفتگی اشخاص بزرگ در زمینه فرهنگ ایرانی در میدان تجریش
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	ایجاد دکه‌ها، خرده فروشی‌ها و جمعه بازارها سنتی و بومی ایرانی در فضاهای بلا استفاده میدان تجریش
محوریت بخشی به بازآفرینی فرهنگی کاربریهای غیر فرهنگی و یا بی هویت در اطراف میدان تجریش	راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	راهبرد انطباقی: جلوگیری از گسترش کاربریهای مخرب در جهت ایجاد فضاهایی برای استفاده مردمی در طول سال در میدان تجریش	طراحی دسترسی مناسب از میدان تجریش به امام زاده صالح و بازار تاریخی تجریش
		راهبرد تهجمی: تقویت فضاهای سنتی ایرانی در جهت جلوگیری از روی آوردن به اصول بیگانه	همانگی با شهرداری منطقه جهت جمع آوری کاربریهای نامتناسب در میدان تجریش و ایجاد کاربریهای متناسب با فرهنگ ایرانی
		راهبرد انطباقی: استفاده حداقلی از مصالح مدرن و روی آوردن به مصالح سنتی ایرانی در میدان تجریش	ایجاد فضایی برای تربیت و پرورش جوانان علاقه مند به ترویج فرهنگ ایرانی در میدان تجریش
تقویت و بازآفرینی مبانی و اصول فرهنگ ایرانی	استفاده از فضای میدان تجریش جهت ترویج فرهنگ ایرانی	راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	ایجاد فضاهایی برای پاسخگویی به سوالات فرهنگی و اجتماعی مردمی در میدان تجریش
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	طراحی مجدد برخی از بناهای اطراف میدان بر اساس اصول فرهنگ ایرانی و ایجاد شرایطی جهت استفاده توریستی از میدان تجریش
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	استفاده از تندیس‌ها و بنرهایی به دو زبان انگلیسی و فارسی جهت معرفی فرهنگ ایرانی به گردشگران
تقویت و بازآفرینی مبانی و اصول فرهنگ ایرانی	استفاده از فضای کنار رودخانه جهت ایجاد کاربریهای سنتی در فضای باز	راهبرد انطباقی: استفاده حداقلی از مصالح مدرن و روی آوردن به مصالح سنتی ایرانی در میدان تجریش	طراحی فضاهایی با امکانات مورد نیاز مردمی برای برگزاری مراسمها و تجمعات سالیانه
		راهبرد تهجمی: تقویت فضاهای سنتی ایرانی در جهت جلوگیری از روی آوردن به اصول بیگانه	استفاده از فضای کنار رودخانه جهت ایجاد کاربریهای سنتی در فضای باز
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	وضع قانونی جهت استفاده از مصالح سنتی در نماهای بناهای اطراف میدان تجریش
تقویت و بازآفرینی مبانی و اصول فرهنگ ایرانی	استفاده از فضای کنار رودخانه جهت ایجاد کاربریهای سنتی در فضای باز	راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	تغییر در بافت کف میدان تجریش و استفاده از مصالح سنتی
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	تغییر در بافت کف میدان تجریش و استفاده از مصالح سنتی
		راهبرد تهجمی: استفاده از ظرفیت تاریخی میدان تجریش جهت جذب گردشگر خارجی و معرفی فرهنگ ایرانی به آنان	تغییر در بافت کف میدان تجریش و استفاده از مصالح سنتی

منابع و مأخذ

- دехدا، علی اکبر، ۱۳۱۸، لغت نامه دهخدا، نشر: وزارت معارف
- آشوری، داریوش، ۱۳۸۰، تعریف و مفهوم فرهنگ، نشر: آگاه، ص ۵۰-۵۱
- کامران، جایگاه سازمان فضایی در طراحی شهری، ۱۳۹۰، نشریه صفا
- ایروانی، محمود و خداپناهی، محمد کریم، روانشناسی احساس و ادراک، ۱۳۷۱، انتشارات سمت
- روح الامینی، محمود، ۱۳۸۸، زمینه فرهنگ شناسی، نشر: عطار، ص ۹۱
- بنه ولو، لئوناردو، ۱۳۸۹، تاریخ شهر، ترجمه پروانه موحد، تهران: مرکز نشر دانشگاهی
- رضایی، عبدالعظیم، ۱۳۸۰، تاریخ ادیان جهان، ناشر: انتشارات علمی
- ترکاشوند، عباس، مجیدی، سحر، بازشناسی برخی نشانه‌ها در فضاهای شهری، ۱۳۹۲، نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران
- رفیعیان، مجتبی، تقوایی، علی اکبر، خادمی، مسعود، علی پور، رجا، بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری، ۱۳۹۱،

- Shaked, Shaul (1995). From Zoroastrian Iran to Islam; and Henry Corbin, En Islam Iranian: Aspects spirituels et philosophiques (4 vols.), Gallimard.
- Braza M (2003). "Parks, Community Gardens, and Open Space in Urban Neighbourhoods". Available at: www.neighbourhoodcoalition.org/
- Caves, R. W., 2005 "Encyclopedia of the city", London, Routledge.
- Francis, M., 1989, "Control as a Dimension of Public Space Quality. In Public Places and Spaces". (eds.) I Altman, EH Zube, pp. 147-172, New York: Plenum Press.
- Franck, KA and Paxon, L., 1989, "Women and Urban Public Spaces", In Public places and spaces, New York: Plenum Press
- Golany G, (1996). "Geo space urban design", John Wiley and son, New York.
- Lynch, Kevin, The image of the city, MIT press, 1960
- Mitchell, D, (1996). "Introduction: Public space and the city". Urban Geography, Vol.17, No.2
- Pearse L, Philip, Fagence, Michael, the legacy of Kevin Lynch research implications, Pergamon, 1996
- Powell, Robert, May Li Kusumo, Camelia, Srirangam, Sucharita (2019). Rethinking the Public Realm: Behaviour Settings in Malaysian Cities, IOP Publishing
- Walzer, M (1986). "Pleasures and Costs of Urbanity". Dissent, Vol. 33. No.4.
- نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران
سامی، علی، ۱۳۶۵، نقش ایران در فرهنگ اسلامی، نشر نوید شیراز، ص ۱۶
شبعه، اسماعیل، با شهر و منطقه در ایران، ۱۳۸۰، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
طرح تفصیلی منطقه ۱ تهران
عقیلی، کیاوش، گنجور، عادل، ۱۳۹۲، طراحی میدان شهری بر اساس تاثیر متقابل فرهنگ و الگوهای رفتاری، همایش ملی معماری، فرهنگ و مدیریت شهری
علی الحسینی، مهram، جباری، منا، بررسی و تقویت عملکردی-کالبدی استخوان بندی شهر قزوین با تأکید بر عنصر راه و میدان در دوران معاصر، ۱۳۹۰، آرمان شهر
فردوسی توسی، ابوالقاسم، ۳۷۰ ه.ق، شاهنامه فردوسی محمودی بختیاری، علیغلی، ۱۳۵۷، فرهنگ و تمدن ایران نگاهی به: عصر اساطیر، نشر: شرکت افست، ص ۱۲
مطهری، مرتضی، ۱۳۶۲، خدمات متقابل اسلام و ایران ج ۱ و ۲، نشر صدرا، تهران ص ۵۰
میثاقی، سید محمود، قادیکلانی، محسن روحانی، اصول سازمان دهی فضایی باف تهای شهری برخوردار از عناصر شاخص مذهبی مطالعه موردی: اما مزاده عباس ساری و امام زاده اسماعیل قائم مشهر، ۱۳۹۳، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی
منصوری، سیدامیر، محمدزاده، شبنم، تحولات سازمان فضایی شهر تبریز از اوایل اسلام تا دوره قاجار، ۱۳۹۶، باغ نظر
نقی زاده، محمد، ۱۳۹۳، هویت شهر، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی
نقی زاده، محمد، ۱۳۹۱، شهر بیداری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
نقی زاده، محمد، ۱۳۸۱، نظریه شهروندی در فرهنگ و تمدن ایرانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ص ۱۷
نقی زاده، محمد، ۱۳۸۵، تاملی در رند دگرگونی میدان در شهرها، تهران: نشریه هنرهای زیبا
Bar, Shmuel (2004). Iran: Cultural Values, Self images and Negotiation Behavior, The Interdisciplinary Center Herzliya Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy Institute for Policy and Strategy, pii